

BIBLIOTHECA BUDDHOLOGICA BUDAPESTINENSIS

SZENT HEGYEK A BUDDHIZMUSBAN

SZERKESZTETTE:

HAMAR IMRE, GELLE ZSÓKA, KÓSA GÁBOR

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	v
BIRTALAN ÁGNES: Buddhista kozmológiai elemek a mongol népvallásban (További adatok a nyugat-mongóliai dzahcsinok hegykultuszához).....	7
GELLE ZSÓKA: Ama Jangri, a sárkányon lovagló dákiní – Hegykultusz a nepáli Himalájában.....	39
HAMAR IMRE: Buddhista szent hegyek Kínában: a Wutaishan és a Niutoushan	77
KÁPOLNÁS OLIVÉR: Füstáldozat a Tangnu-hegyhez (<i>Tangnu-yin sang sudur</i>)	95
KÓSA GÁBOR: A Sumeru-hegy és a buddhista világgép egy dunhuangi kéziraton (Pelliot chinois 2824)	113
MECSI BEATRIX: A “Magányos szent” és a “Hegyi szellem” Korea buddhista kolostoraiban	149
PÉTER ALEXA: Lhasza három szent hegye	161
SÁRKÖZI ALICE: Földformák és természeti tényezők vizsgálata a mongoloknál	175
TELEKI KRISZTINA: A Hangáj hegység főbb szentjei, áldozati szövegei.....	189

Ama Jangri, a sárkányon lovagló dákiní – Hegykultusz a nepáli Himalájában

GELLE ZSÓKA

(ELTE Buddhizmus-kutatás Központja)

Jolmó egy terület neve a Himalája déli lejtőin, mely nagyjából a mai Nepál Szindupalcsok megyéjének, és Raszuwa megye keleti részének felel meg. A legkorábbi tibeti művek, melyekben Jolmó földrajzi névként szerepel, eddigi ismereteink szerint körülbelül 600 évvel ezelőtt íródtak. A nyingma iskola szövegei gyakran említik Jolmót azon elrejtett földek egyikeként (*sbas yul*),¹ melyek menedékkül szolgálhatnak a sötét korszak veszélyei elől menekülő tibetiek számára.² A kagyü iskola követői legkorábban Milarepával kapcsolatban írnak róla, mivel hagyományuk szerint legendás költő-szentjük egy ideig itt medítált.³

Jolmó Kathmandutól északkeletre fekszik. Lakói templomfalvakban élnek 2000-2800 méteres tengerszint feletti magasságban. A mai térképek Helambunak nevezik, a régi tibeti szövegek pedig Bejül Jolmó Gangrának, a “Havas hegyektől övezett Jolmó elrejtett földjének”. A “havas hegyektől övezett” kifejezés minden bizonnyal a magas Himalája nyugati vonulatára utal,

¹ Jelen cikkben a törzsszövegben a tibeti szavakat magyar kiejtés szerint írom a könnyebb olvashatóság kedvéért, és az első említéskor zárójelben megadom Wylie-féle átírást a tibetiül tudók számára.

² Az általam ismert és legrégebbinek tartott tibeti szövegeket, melyekben szerepel Jolmó mint földrajzi név, Rigzin Gödemnek (1337–1409) tulajdonítják (lásd RG). A terma irodalom műveinek pontos datálása és szerzőségének bizonyítása azonban komplex probléma, nem lehet határozottan állítani, hogy ezek a szövegek biztosan és teljességükben a 14. század második felében keletkeztek. A tibeti szövegek szerzőségéről és autenticitásáról lásd Gelle 2015a. A Rigzin Gödemnek tulajdonított szövegek közül a *Spyi'i them byang* (RG1) tűnik a legrégebbinek és legautentikusabbnak, melyben négyszer említik Jolmót, mint könnyen megközelíthető elrejtett földet.

³ Milarepa életrajzai közül a Cangnyön Héruka által írt az első, mely említi Jolmót, ez 1488 körül íródott (Quintman 2014: 71). Ez egyben az első olyan kagyü szöveg, ahol Jolmót földrajzi helyként említik.

a Goszainkund és a Langtang hegységre, melyek elválasztják Jolmót Tibet-től. Jolmó területének központi hegyvonulata a Jangri Danda, a Himalája egyik déli irányú laterális nyúlványa, melyről patakok és vízések zúdulnak alá, hogy a völgyekben találkozáva a Melamshi és Jangri folyót táplálják. Az egyre mélyülő folyóvölgyekben a termékenyebb, rizstermesztésre alkalmas területeken csetribráhmínok élnek, akiket a Himalájához közelebb, a folyók felső folyásánál felváltak a tamangok; fölöttük a hegyoldalakon és a hegygerincen élnek a jolmók. A Jangri Dandából kiemelkedik egy kúp alakú hegy, melynek csúcsát szintén Jangrinak nevezik, ez a hegycsúcs a területet védelmező hegyistenő, Ama Jangri – azaz Jangri Anya – otthona. Targehjang falu mögött magasodik 3771 méter tengerszint feletti magasságban.⁴

1.1. *Jang* – a szerencse és bőség jelentése és jelentősége a tibeti kultúrkörben

A *jangri* (*g.yang ri*) szó jelentése “a jólét vagy bőség hegye”.⁵ A tibeti kultúrkörben a bőség vagy jólét – *jang* (*g.yang*) – egyfajta életenergia; nem könnyű pontosan definiálni, egyszerre gondviselő védelem és belső potenciálitás, mely sokfajta együttműködő erőből tevődik össze. A *jang* hajlamos egy helyhez kapcsolódni, megtapadni egy időre, de el is tud szivárogni, elszökni, vagy el is rabolhatja egy emberi vagy nem emberi lény. A *jang* körébe tartozik például az egyén karmikus ereje (*dbang thang*), energiája, mely felhalmozott érdemeinek (*bsod nams*) következménye, és amely fizikai testéhez kapcsolódva a testben (*lus*) lakozik, de olyan erőket is magába foglal, melyek leválaszthatóak, mint például a vitális alap (*bla*), a számos gondviselő istenség (*'go ba'i lha*), és a szerencse különböző kategóriái (pl. *rlung rta*). Az egyén jólétét

⁴ Köszönöm a Bécsi Egyetemnek és a CIRDIS Kutatási Alapnak, hogy a „Kulturális kapcsolatok a Himálaja határvidékén” elnevezésű doktori kollégium keretében támogatták kutatómunkám. Bár rövidebb ideig 2006-ban és 2010-ben is jártam Jolmóban, a bécsi egyetemi évek alatt (2011–2014) lehetőséget kaptam, hogy több alkalommal többhónapos kutatást végezzek Nepálban.

⁵ A legkorábbi tartott Ama Jangrihoz szóló szövegben (NGACHANG) és Terbön Nyima Szengege életrajzában (NYIMA) *g.Yang ri* helyett *dByangs ri* szerepel; mindkét szöveget az 5. Jolmó Tulku, Thrinle Dudzsom jegyezte le. A *dbyangs* szó kiejtése megegyezik a *g.yang*-éval, jelentése azonban dallam, zene, harmónia. Mivel a későbbi szövegek Ama Jangri nevét mind *g.yang*-ként betűzik, és funkciója szerint is a bőség és jólét istennőjéről van szó, valószínűleg korábbi névvariánsról vagy egyszerűen másolási hibáról van szó. A 6. Shamarpa *g.Yang ril*-nek írta a hegy nevét, melynek oka szintén homályos (miért *ril* és nem *ri*). Minden más szövegben (CHATRAL, JATSHÖN, NGAWANG, SHAMAR2, TERDAG, TSECHUR) a hegyistenőt *g.Yang ri* ma-ként említik.

meghatározó külső erők mellett a legfontosabb cél, hogy az ember növelni tudja az anyagi és nem anyagi dolgok és lények hatóerejét, beleértve ezek képességét és készségét is: a *jang* megidézésének célja, hogy összegyűljön a valóság, a törvény, a kereskedelem, a gazdagság, a harci vitézség, a termés *jangja*. A *jang* az életerő és a növekedés elve. Ha nincs *jang*, akkor a gabona nem nő, az állatállomány nem szaporodik, az emberek megbetegednek. Nem-emberi entitások, mint a tibeti kultúrkör szent hegyei és helyi istenségei (*yul lha*, *gzhi bdag*) birtokolják a *jang* egy bizonyos körét, melyet az emberek felajánlásai, áldozatai gazdagíthatnak, vagy tisztátalan cselekedetei, mint például a hegyisten birtoka elleni vétségek – állatok bántalmazása, vadászat – gyengíthetnek. Ez a fajta bőség nem létrehozható (*sgrub*), hanem mindig – legalább csírájában – kívülről kell megszerezni, és rendszeres időközönként meg kell újítani, meg kell erősíteni.⁶

Rituális szövegekben gyakran említik a *jangot* egy másik fogalommal együtt, a *cshával* (*phy*a vagy *phywa*), mely “szerencsét”, “szerencsés sorsot” jelent. Például gyakran beszélnek az emberek “szerencsés sorsáról” – *cshá* – ha hosszú ideig élnek. Az állatállományt az emberek *jangjának* nevezik, az ételben lévő tápanyagot az étel *jangjának*; a melegen tartás képességét a ruházat *jangjának*; a *cshát* pedig a szerencse *jangjának*.⁷ A *jangot* különleges szertartások segítségével hívják meg, melynek során általában egy rituális nyilat forgatnak *khuje* vagy *kje* kiáltások kíséretében. Ezt a szertartást széleskörben gyakorolják a tibeti kultúrkörben, világiak és szerzetesek egyaránt. Az indiai buddhista szövegekben nem található semmi ehhez hasonló, de érdekes módon a dunhuangi nem-buddhista jósszövegekben utalnak a *jangra* és a *cshára*.⁸

Nem-buddhista szövegekben a *jang* (*g.yang*) fogalma gyakran kapcsolódik a birka fogalmához, mivel a nőstény birkát tibetiül *jangmonak* (*g.yang mo*) nevezik. Berounský idéz például egy bön mítoszt, mely szerint a “teremtés nőstény és hím birkáját” leölték, csontját, véré, húsát, szemét átváltották értékes felajánlásokká, és a gonosz erők megbékítésére ajánlották fel. Aztán különböző állatbőröket ajánlottak fel hasonló célból, melyek a *jang* alapjául (*g.yang gzhi*) szolgáltak.⁹ Egy Namkhai Norbu Ripoche által fordított bön szöveg arról számol be, hogy a *jang* alapjának vagy ülésének funkciója nem a bőség odavonzása, hanem a *se* (*gshed*), a halott vitális erejét elrabló

⁶ Da Col 2012: 180.

⁷ Ramble 2013: 510.

⁸ Lásd Berounský 2014: 56. Az említett tunhuangi jósszövegek: PT 1047, PT 1051, PT1052, PT 1060.

⁹ Berounský 2014: 60.

negatív entitás legyőzése.¹⁰ A buddhista szövegekben ehhez hasonlóan nemcsak a *jang* meghívása, odavonzása a cél, hanem a negatív erők távoltartása is, és a *jang* ülése az, ahova a *jangot* biztosító, áldásadó buddhák megérkeznek, és elfoglalják helyüket a rituálé idejére.¹¹ Egy imaszöveg, mely Jolmó kincsmestereinek (*gter bdag*)¹² szól, és célja a szerencse és a bőség biztosítása, továbbá a szerencsétlenségek távoltartása Jolmó lakóitól, rövid leírást ad a *jang* üléséről. Először vázolja, hogy milyen típusú áldozati süteményeket (*gtor ma*) kell elhelyezni a négy fő hegyistenség számára, aztán így folytatódik:

„Ha van drágakövekkel és selyemmel díszített nyilad, szúrd ide. Minden lehet egy edényben vagy külön-külön, attól függően, hogy mennyi időd van. Olyan ékszer, fát használj a díszítéshez, mely nem törött vagy repedt. Az arany, ezüst, vagy másfajta alap elé helyezz ételt: campát, barna cukrot; továbbá páncélt, sisakot és más fegyvereket; tigris- és leopárdbőrt, ha van; és más szemnek kedves dolgokat. Tedd ide a sör és a vér első adagját is. Vedd körbe mindezt az ötféle felajánlással, aztán telepedj le fűből¹³ készült helyedre.”¹⁴

¹⁰ Namkhai 1995: 97. Amikor egy ember életben van, életerejének (*bla*) támasza a test, így nehéz megtámadni vagy ellopni, de amikor meghal, különösen erőszakos halál esetén, a *senek* nevezett lények (*gshed*), entitások könnyebben megkaparintják a vitális erőt. Emiatt a *gshed* 'dur rituálé célja, hogy a halott elrabolt életerejét visszaszerezze és egyesítse a halott tudatával.

¹¹ Berounský 2014: 73. Az *Aranyfény-szútrára* utal, mely az egyik legnépszerűbb mahájána szútra Tibetben, és ennek a *g.yang* védelméről szóló fejezetére ('*Phags pa gser 'od dam pa mdo sde'i dbang po'i rgyal po las g.yang skyabs*). Ez a szöveg szerepel a Taranātha által 1634 körül összeállított népszerű dhāraṇī gyűjteményben (*gzungs bsdus*) is. A gyűjtemény különböző kiadásairól lásd Zorin 2014: 47. A rendelkezésemre álló szövegváltozatok: TBRC W1KG5988, a *g.yang skyabs* fejezet: Vol. 1. ff. 655–680; és MTA Keleti Gyűjtemény 58.41.2. ff. 1-16.

¹² Jelen esetben Jolmó négy fő hegyisténéről van szó, név szerint: Ama Jangri, Dordzse Lekpa, Genyen Leru és Jowo Cshati.

¹³ *Da ba*: fanyar ízű gyógynövény, melyet bélférgék ellen, csontkinövésre és szájojlítóként is használnak (RY).

¹⁴ TERDAG 2b-3a: *rin po che dar yod na mda` dar gtsugs/ de ltar snod cig tu byed dam/ so sor byed skabs dang gtun cing/ rin po che `am shing la sogs gas chags med par bshams/ de rnams kyis mdun gser dngul sogs pas brten szzas phyé mar bu ram la sogs pa'i zas na/ khab smog (=khrab rmog) la sogs pas go mtshan/ stag(=stags) gzig(=gzigs) la sogs pa'i lpags pa/ yod na spyang gzig sna tshogs bkram/ chang phud rakta yang bkod/ mchod pa sna sngas (=lngas) bskor/ rang brten (=rten) da ba la bzhuags stel*

1.2. Ama Jangri – nevek, szerepek, funkciók

Ama Jangri (1–2. kép), Jolmó legfőbb hegyistennője, a földi világban funkciója szerint lehet többek között *sidag* (*gzhi bdag*, “az alap ura”), *jüülha* (*yul lha*, “a hely istene”) *sinkjong* (*zhing skyong*, “a szent hely védelmezője”) és *terdag* (*gter dbag*, “a kincsek ura”).

A buddhista rituális szövegekben leggyakrabban a *dzsomo* (*jo mo*) vagy *mencün* (*smān btsun*) szó áll neve előtt. A *dzsomo* szó tibetiül “hölgyet, királynőt” és “apácát” is jelent, Jolmóban ma “apáca” jelentésben használják.¹⁵ Karmay azonban utal rá, hogy a tibeti kultúrkörben a *dzsomo* szó elsődleges jelentése korábban “nővér” lehetett, a hegyistenek esetében ugyanis gyakori, hogy a nevük előtt valamilyen rokonsági fokot jelölő kifejezés áll, pl. *amnye* (*A myes*, nagypapa), *acshi* (*A phyi*, nagymama), *dzsowo* (*jo bo*, úr, báty), vagy *dzsomo* (*jo mo*, hölgy vagy nővér). Ezek a címkek azoknak az ősi tibeti eredetmítoszokban szereplő elképzeléseknek a maradványai, melyek szerint az istenek és emberek között genealógiai kapcsolat van.¹⁶ A buddhizmus előtti Tibetben egy adott terület vezetője saját hegyistenét tisztelte klán őseként, ősei szellemeként, és sok tekintetben Ama Jangrihoz is hasonló kapcsolat fűzi a jolmókat.¹⁷ Egy másik fontos szempont a hegyisten szerepének vizsgálatához, hogy a tibeti kultúrkörben a legkorábbi idők óta kezdve a hegykultusz egy klánokból álló társadalomban a területi felosztással is szoros kapcsolatban volt. Egy területet politikai szempontból a klán feje uralt, akinek személyes védelmezője volt a terület hegyistene. Ha elfoglalta a szomszédos vidéket, akkor annak hegyistenét is tisztelnie, szolgálnia kellett, hogy az a hegyisten védelmezze újonnan megszerzett területeit. Karmay szerint ennek a folyamatnak szerepe lehetett azoknak a mítoszoknak a kialakulásában, melyek a hegyistenek közötti rokonságról szólnak.¹⁸ Bár a mítosz eredetét még nem

¹⁵ Köszönettel tartozom Dorje Wangchuknak, aki segített abban, hogy megismerkedjek a jolmó nyelvel, és kitartó türelemmel válaszolt számtalan kérdésemre.

¹⁶ Karmay 1996: 61.

¹⁷ Jolmóban a klán őseinek minden esetben a *thogmar memét* tartják; ő az “első ő”, aki Tibetből vagy Nepál más területeiről először jött Jolmóba. Minden közönséges klánnak (*dmangs pa’i rus pa*) van saját védőistensége, akinek egy évben egyszer újév után családi rituálé keretében felajánlást tesznek. A Jolmóban élőkben ugyanakkor erős a területi gondolkodás, és hiszik, hogy ha valaki egy-két generáción át Jolmóban él, akkor helyi emberré válik, akit a helyi istennő, Ama Jangri védelmez, táplál, és segít. Tehát nem klán, hanem területi alapon tekintik tápláló anyának, egyfajta ősnak.

¹⁸ Karmay megjegyzi, hogy régen az elfoglalt területek hegyistenei Tibetben a Pugyal dinasztia klán istenségének, Yar lha sham ponak fiútestvéreiként jelentek meg a mítoszokban (Karmay 1996: 63).

ismerem, Jolmóban azt tartják, hogy Ama Jangri férje Dzsowo Cshati, a Melamchighyang falu fölött magasodó, a Jangri hegygel átellenben, a Melamshi folyó túlsópartján lévő hegy istene.

A *dzsomó*hoz hasonlóan a *menmo* is régi fogalom; már a buddhizmus előtti időkben is használták Tibetben. Egy népszerű bön szöveg, a *Tisze karcshag*, mely egy zarándokok számára írt útikönyv,¹⁹ beszámol arról, hogyan olvasztották be Tibet őshonos istenségeit a bön pantheonba. A *menmokat* a *tenmák*-kal (*brtan ma*) együtt a nagy hegyistenek női kíséreiént írja le. A szövegben idézett legenda szerint a három fő hegyisten – Tisze,²⁰ Nyencshen Thangla²¹ és Pomra²² – hatalmas hadsereggel jelent meg, melyet a létezés *menmói* és a tizenkét *tenma* védelmező hívott életre, akik szörnyűséges vihart támasztottak, villámokkal, mennydörgéssel, varázsbombákkal, koromfekete felhőkkel, de Senrab²³ könnyedén legyőzte őket.²⁴ Amikor az istenek és démonok fogadalmat tettek, mindegyikük felajánlotta életerejének (*srog*) szívszótagját, az életadó szótagot, és megígérte Senrabnak, hogy védelmezni fogja a Bön tanítást.²⁵ Szinte szóról szóra ugyanígy írják le a szövegek azt is, amikor a tantrikus buddhizmust Tibetben meghonosító Guru Rinpócse igazta le a hegyisteneket, és fogadalommal kötelezte őket a Dharma, a buddhista Tan védelmére.²⁶ Erre majd még visszatérünk a 2.1. részben. Egy népszerű buddhista munkában, a *Lhandre kathangban* (*Lha 'dre bka' thang*),²⁷ a szerző, Orgyen

¹⁹ Ez egy késői, 19. századi szöveg, de számos ősi legendát tartalmaz.

²⁰ Gangs ti se. Másnéven a Kailas hegy nyugat-Tibetben.

²¹ gNyan chen thang lha. A legnépszerűbb hegyisten Tibetben, északon, a Namcó tótól délre található az a hegyvonulat, melyről a nevék kapta.

²² rMa chen spom ra. A golokok területén lévő szent hegy kelet-Tibetben, Amnye Macshennek (A myes rma chen) is nevezik.

²³ Senrab Mibo, a bön vallás alapítója, aki a legendák szerint jóval a buddhizmus megjelenése előtt élt Nyugat-Tibetben. Életének története majdnem azonos Sákjamuni Buddháéval. Legrészletesebb életrajza egy kincsszöveg, a *Zibdzsi* (*gZi brjid*), mely tartalmazza a róla szóló legendákat, ezt a 14. században “fedezte fel” Loden Nyingpo (sz. 1360), részletesebben lásd Gurung 2011: 31.

²⁴ Bellezza 2005: 47.

²⁵ Bellezza 2005: 49, iv–v.

²⁶ Lásd PADMA 126b–128b.

²⁷ Az Öt krónika (*bKa' thang sde lnga*) első része, az *Istenek és démonok krónikája*. A gyűjtemény Guru Rinpócse életrajzi *termája*, melyet Orgyen Lingpa fedezett fel a Jarlung völgy Kristály barlangjában (*Yar klungs shel gyi brag*). A teljes szöveget lásd KATHANG.

Lingpa (1323–1360),²⁸ a szellemek nyolc kategóriájának (*lha srin sde brgyad*) egyikeként említi a *menmókat*.²⁹ A szövegek szerint azonban Ama Jangri nem egyszerű *menmó*, hanem *mencün* (*sman btsun*), azaz egy magasabb rangú *menmó*, sok-sok *menmó* vezetője, királynője.³⁰ A Ngacshang Sákja Zangpónak tulajdonított Ama Jangri fohászban az említett bön szöveghez hasonlóan a jolmó hegyistenő is százezer kisebb *menmó* (*sman phran 'bum*)³¹ kíséretében jelenik meg.³²

Külsőleg Ama Jangri egy gyönyörű fehér *dákiní*, aki sárkányon lovagol. Jobb kezében tükröt (*me long*) tart, a balban kerek áldozati süteményeket (*gtor ma*), de gyakran ábrázolják a hosszú életet jelképező ötszínű selyemszalaggal díszített nyíllal (*mda' dar*), és imafüzérrel is. A Jolmó védelmezőinek szóló *torma* felajánlás szövege szerint:

„Bőre mint a kagyló, rózsaszínben fénylik, alakja szemet gyönyörködtető. Csillogó szeme mosolyog, kellemes látvány, virágzó szépség és fiatalság. Fején csavart turbán, melyet a fejtetőn arany és ezüst lóbusz-szirmok ékesítenek, körben türkiz és gyöngy borítja, néhol aranszálakkal átszőtt. Ruházata a legfinomabb selyem, melyet drágaköves minták díszítenek. Megzabolazza a földet, mely minden lépésére reng és remeg. Jobb kezében selyemszalagos nyilat, baljában kerek áldozati süteményekkel teli tálat tart.”³³

²⁸ Orgyen Lingpa Lhodrakból származott, a 14. század egyik legnagyobb kincsmestere (*gter ston*) volt. Több mint száz szöveget “fedezett” fel, melyeknek különleges jelentősége, hogy számos sokkal korábbi mítoszt és legendát megőriztek.

²⁹ A démonok nyolc osztálya a szöveg szerint: ‘*gong po, the'u brang, ma yam, btsan, yul lha, sman, klu, sa bdag*. KATHANG: 75–76.

³⁰ A *btsun* vagy *btsun mo* fordítható “hölgynek” vagy “királynőnek” is.

³¹ NGACHANG 2b.

³² Hasonló elképzelés más hegyistenekkel kapcsolatban Nebesky-Wojkowitz könyvében (1975: 202) és számos más eredeti forrásban is szerepel.

³³ TERDAG 11a: *bud med dung mdog dmar dang `phrol/ zugs mdzes `dzum mdangs zur mig `khyag/ blta sdug skra bzang lang mtsho rgyas/ dbu la lhas mas thod bcings lte/ gser dngul pad `dab spyi gtsug brgyan/ mu tig thod khyebs g.yu* (11b) *yis spras/ gser gyi `dzin thag sna cha `khol/ sna tshogs dar gyis na gza` gsoll/ rin chen sna tshogs brgyan gyi spras/ zhing `dul mdzad `gros shigs se shigs/ phyag gnyis g.yas pa `da` dar bsnams/ g.yon pa ma tsanda bdud rtsi`i gang/*



1. kép: A Drukpa Kagyü vonal által használt Ama Jangri festmény:
 fenn balról jobbra: Guru Rinpócse, Zöld Tára, Milarepa, Drukpa Rinpócse. A kép
 alján Ama Jangri különböző színű manifesztációi láthatók, akik megvilágosodott
 tevékenységét (*phrin las*) szimbolizálják: fehér: engesztelő; zöld: leigázó; piros:
 megbűvölő, odavonzó; sárga: növesztő, sokasító. Színes nyomat, melyet Lama
 Lhagang Szangyétól kaptam 2012-ben.

Mivel a 2015-ös nepáli földrengésben minden templom elpusztult Jolmóban, fotóim alapján táblázatba gyűjtöttem Ama Jangri attribútumait az egyes templomokban korábban látott falfestmények alapján:

Templomok	Jobbjában	Baljában
Tarkeghyang	Tükör ötszínű szalaggal	Egy kúp alakú és több kerek <i>torma</i> tálban
Tshiri	Tükör	Mālā (imafüzér)
Gotsangling	Tükör	Egy kúp alakú és több kerek <i>torma</i> tálban
Gangyül	Tükör	Végtelenség csomója
Lhagang	Tükör	Kerek <i>tormák</i> tálban
Takphug Sengge Dzong	Tükör	Kúp alakú <i>torma</i> tálban
Taongsa	Nyíl ötszínű szalaggal	Hosszú élet korsója
Manikharka	Nyíl ötszínű szalaggal	Hosszú élet korsója
Felső Manikharka – Lama	Nyíl ötszínű szalaggal	Tükör
Tinchuli Gonpa, Ktm	Tükör	Kerek <i>tormák</i> tálban
Drukpa Gonpa, Ktm	Tükör ötszínű szalaggal	Kerek <i>tormák</i> tálban

Írott források alapján Ama Jangri békés alakjának attribútumai:³⁴

Források	Jobbjában	Baljában
NGACHANG ³⁴	tükör / fehér kristály mālā	<i>torma</i> felajánlás / hosszú élet korsója
TERDAG	szalagos nyíl	<i>torma</i> felajánlás

³⁴ A Ngachang Sákja Zangpónak tulajdonított szöveg Ama Jangri békés alakját kétszer írja le egymás után más-más attribútumokkal (NGACHANG 2b, 4a).



2. kép: Az Északi Kincshagyomány (*byang gter*) Ama Jangri ábrázolása. Legfelül baloldalon Ngacshang Sákja Zangpo, a jobb felső sarokban Dragkar Csökji Wangcshug. Közöttük a nagyobb alak Guru Rinpócse, balra tőle lefelé Sántaraksita, jobbra Triszong Decen, alatta Jese Cögyal és Mandarava. Lejjebb közepén Ama Jangri, balra feljebb tőle Dordzse Lekpa, jobbra Thugkji Gyalcsen. A bal alsó sarokban Dzsono Gyagarma (az Északi Kincshagyomány védelmezője); jobbra Remati. Tarkeghjang templom, 2011. Fotó: Gelle Zsóka.

A tükör (*me long*) az üresség és a tiszta tudat szimbóluma. Az Ama Jangri kezében lévő varázstükör (*'phrul gyi me long*) megmutatja a lények karmáját minden térben és időben, emiatt jóslásra is használatos. A nyíl is egyrészt jónyílként használatos (*mda' mo*), szalagokkal díszített formája (*mda' dar*) pedig a hosszú-élet rituálék elengedhetetlen eszköze. Gyakran olyan istenségek tartanak kezükben nyilat, akiknek eredete nem buddhista, és azután kerültek be a buddhista pantheonba, hogy Guru Rinpócse legyőzte őket.³⁵ A kristály mālā (*shel phreng*) vagy imafüzér Csenrézi és Amitájusz szimbóluma, tehát az együttérzés és hosszú életé. Engesztelő rítusokhoz használják. A hosszú élet korsóját (*tshe bum*) szimbolikusan az örök élet nektárja tölti meg (*bdud rtsi*), ezért ez is legtöbbször Amitájuszhoz kapcsolódik. A végtelen vagy dicsőséges csomó (*dpal be'u*) a folytonosság, a szeretet, és a Buddha végtelen bölcsességének és együttérzésének szimbóluma.

Ama Jangri haragvó alakja fekete, és Dagmemának (bDag med ma, “éntelen”) hívják, egyetlen vizuális ábrázolásán, melyet Ciri (bTsu ri) templomában találtam (3. kép), jobb kezében sarlót (*dgra zor*), baljában pedig a betegség zsákját (*nad kyi rkyal pa*) fogja. A sarló a tibeti szimbolikában a haragvó istenségek fegyvere, szimbolikusan ellenségeik – azaz a Tan ellenségeinek, fogadalmaikat megszegőknek – tagjait és fejét vágják le vele, elvágják minden negatív karma gyökerét. A betegség zsákja egy másik félelmetes fegyver, melynek segítségével halálos vést és pusztító járványt lehet okozni. Maga a zsák is leprás, tífuszos, pestises, kolerás halott bőrből készül, a *mamok* fő fegyvere. Ama Jangri haragvó alakja is a *mamok* (*ma mo*, démonnő) családjába tartozik, mely egy nagyszámú démonnő csoport, akiknek neve a szanszkrit *mātrkā* szóból származik, de eredetük valószínűleg a buddhizmus előtti időkre megy vissza. Ők is fogadalmasok (*dam can*), akik bekerültek a buddhista pantheonba, fekete színű kiszáradt lógó mellű kannibálnők kócos hajjal, akik egyik kezükben a betegségek zsákját (*nad kyi rkyal pa*), a másokban pedig fekete hurkot (*zhags pa nag po*) tartanak, mellyel gyermekeket rabolnak.³⁶ Néha azonban védelmező szerepet is betöltenek, vagy olyan nagy védelmezők kísérőiként jelennek meg, mint Yama (gShin rje) és Vajravārāhī (rDo rje phag mo). Ama Jangri haragvó alakjának attribútumai a tibeti forrásokban:

³⁵ Beer 1999: 271.

³⁶ Gianotti 2010: 90.

Szöveg	Jobbjában	Baljában
NGACHANG	démonfogó háló	betegség zsákja
TERDAG	vörös <i>torma</i> (áldozati sütemény)	vörös <i>torma</i>



3. kép: Ama Jangri haragvó alakja a Ciri gonpa emeletén 2013-ban.

Fotó: Gelle Zsóka.

Dagmema Ama Jangri negatív tükörképe. A védelmező, tápláló anyával szemben egy gonosz démonnő, aki elveszi a *jangot*, a szerencsét és bőséget, termékenységét, egészséget és életenergiát.³⁷ Mindemellett vörös villámokat szór, hangja a mennydörgés, pusztító orkánokat és jégverést küld a fogadalmukat megszegőkre.³⁸

A szövegek kapcsolatba hozzák Ama Jangri alakját Chering Cshengával (Tshe ring mched lnga) és a tizenkét *tenma* (*brtan ma* majd később a buddhista térítés után *bstan ma bcu gnyis*) istennővel. Ezt a két csoportot együttesen Macsig Chering Cshenga Tenme Chognak (Ma gcig Tshe ring mched lnga bstan ma'i tshogs) is nevezik.³⁹ Ősi tibeti istenségek, akiket a buddhista tanítás szerint Guru Rinpócse győzött le, és megfogadtatta velük, hogy a buddhista tanítás védelmezői lesznek; így kerültek be a buddhista pantheonba mint evilági védelmezők (*'jig rten pa'i srung ma*). Bár szájhagyomány útján továbböröklődött ez a legenda, a Chering Cshenga istennők legyőzése és buddhista védelmezővé változtatása nem szerepel Padmaszambhava életrajzában, ellentétben a *tenma* istennőkét, akiket említ a szöveg.⁴⁰ A Chering Cshenga, azaz a Hosszú Élet Öt Nővére hegyistennők,⁴¹ akiknek lakhelye Tibet és Nepál határvidéke. Vezetőjük (*gtso mo*) Tasi Cheringma, aki fehér színű, mosolygó, de egy pillanat alatt átváltozhat haragvóvá. Őt is *mencünnek* nevezik a szövegek, és a nyíngmák kívánságteljesítő drágakövekkel és a jövőbelátás nyílával kezében is ábrázolják.⁴² Olyan istennő is van az öt nővér között, aki sárkányon lovagol, és Ama Jangri hozzájuk fűződő rokonságát az is bizonyítja, hogy mindannyiuknak gyógynövényekből készített *tormát* (*sman gtor*), áldozati

³⁷ Talán nem véletlen, hogy ezen a vidéken is sutognak néha mérgezőkről, mint oly sok más tibeti kultúrkörbe tartozó közösségben, lásd Da Col nagyszerű cikkét (2012) a decsheni tibetiekről.

³⁸ TERDAG 12a.

³⁹ Erre utal Cecshu Rinpócse, aki Ama Jangrihoz írott imájában a hegyistennőt Ma gcig jo mo g.Yang ri phyug mo-nak nevezi (TSECHUR 3a).

⁴⁰ PADMA 126b-127a. Eszerint Guru Rinpócse Ojug Bremóban találkozott a tizenkét földistennővel (*brtan ma bcu gnyis*), akik villámokat szórtak rá, és megpróbálták a hegyekkel összepréselni. De a mester áldása miatt a villámok faszénné változtak, és a *tenma* istennőket elhagyta az erő, így másokkal együtt ők is felajánlották szívleányegüket a mesternek, aki fogadalomra kötelezte őket, és kincseket bízott rájuk.

⁴¹ Az öt nővér: sMan btsun bKra shis tshe ring ma, mThing gi zhal bzang ma, Cod pan mgrin bzang ma, Mi g.yo glang bzang ma, gTal dkar 'gro bzang ma. Különböző szövegek különböző attribútumokkal írják le őket, hátszállataik azonban többnyire megegyeznek a szövegekben: sorrendben fehér oroszlán, vadszamar, tigris, szarvas, sárkány, hátszállataik mind nőneműek.

⁴² Nebesky-Wojkowitz 1975: 179.

süteményt ajánlanak fel.⁴³ A Hosszú Élet Öt Nővérét többek között Lapcshi vidékének *sidag*jaiként (*gzhi bdag*, az „alap ura”) is említik a szövegek.⁴⁴ A *sidag* nemcsak férfi, hanem női istenség is lehet (*gzhi bdag mo*), általában egy *nyen* (*gnyan*) szellemet értenek alatta,⁴⁵ ami – ahogy a későbbiekben látni fogjuk – tükröződik Ama Jangri elnevezéseiben is. Lételeme a magasság, lak-helye sosem lehet a falu alatt a hegyoldalon, vagy lejjebb a folyó mentén; mindig magasabban él, mint az emberek.⁴⁶ A *sidag*ot sokszor *jüllhának* (*yul lha*) is hívják, mivel hatalma csak arra a területre korlátozódik, melyet felügyel. A *jül* (*yul*) szó eredetileg Tibetben olyan földbirtokot jelentett, melyet egy helyi vezető kapott saját használatra, tehát a *jüllha* a hely, a birtok területének istene volt. A Hosszú Élet Öt Nővééréhez hasonlóan Ama Jangri is *sidag*⁴⁷ és Jolmó *jüllhája*. Ngawang Damshö Gyalcen, a 20. század második felében élt drukpa kagyü láma Ama Jangrihoz írt imájában azt mondja, hogy az istennő az öt nővér egyszemélybeni emanációja.⁴⁸ A tizenkét *tenma* istennő alakja is számos hasonlóságot mutat Ama Jangrival. Ők a Chering Cshenga csoport alárendeltjei. Három csoportra osztják a tizenkét istennőt, ezek a *düdmó* (*bdud mo*), a *nödzsín* (*gnod sbyin*) és a *menmó* (*sman mo*), mindhárom csoportba négy-négy *tenma* istennő tartozik. Közülük a *menmók* csoportjába tartozó négy istennőt *mencünként* említik, és gyönyörű, sugárzó fehér lányokként írják le.⁴⁹ Hátsállataik között szerepel a türkizsárkány is, ugyanolyan, mint Ama Jangrié. Vannak olyan szövegek, melyek Dordzse Judronmát ábrázolják a *tenma* istennők vezetőjeként, akit szintén *mencünnek* neveznek, gyönyörű fehér istennőként ábrázolnak. Különböző sādhanái eltérő attribútumokat tulajdonítanak neki, de ezek között szerepel a tükör és a jóslás nyila is. Neki is van haragvó alakja, a fekete Dordzse Judronma, aki egy hulla bőrét viseli ruhaként, vér csepeg az ajkáról, orrlyukain füstöt lövell, és kezében Ama Jangri haragvó alakjához hasonlóan a betegség zsákját (*nad rkyal*) fogja.⁵⁰

⁴³ Nebesky-Wojkowitz 1975: 181.

⁴⁴ Nebesky-Wojkowitz 1975: 181.

⁴⁵ Lásd NGACHANG 3a.

⁴⁶ Karmay 1996: 67.

⁴⁷ Lásd Cshatral Rinpócse versét (CHATRALR), melyet ma Jolmóban a Könchshö Csenden (*dKon mchog spyi 'dus*) pūja részeként recitálnak (lásd JATSHÖN).

⁴⁸ NGAWANG 1b: *de'i char gtogs rgyal ba'i lung gis zin pa'i gnas chen bal yul yol mo gangs rwa sogs kyi gzhi bdag bka' srung chen mo bkra shis tshe ring mched lnga'i ya gyal du gyur pa'i sprul pa'i jo mo g.yang ri ma'i gsol mchod bya ba la gsum tel.*

⁴⁹ Nebesky-Wojkowitz 1975: 184. A következő szövegre hivatkozik: *Bod khams skyong ba'i bstan ma bcu gnyis kyi gsol ka 'dod don lhun grub bzhugs*, kézirat, fs. 8. RvV.

⁵⁰ Nebesky-Wojkowitz 1975: 191. További attribútumai a *khram bam* és a vérrel teli koponyacsésze.

Ama Jangri elnevezései a felhasznált elsődleges forrásokban:

Szöveg	Általános név	Szerepkör szerinti név	Buddhista név
NGACHANG	Jo mo dbyangs ri phyug mo	sMan btsun gnyan	Dam tshig ldan pa'i dge snyen ma
SHAMAR	Jo mo g.yang ri		
TERDAG	Jo mo g.yang ri		Dam can g.yang ri ma
TSECHUR	Jo mo g.yang ri ma Jo mo g.yang ri phyug mo	sMan btsun chen mo	bKa' srung chen mo sprul pa'i jo mo g.yang ri ma Ma gcig jo mo g.yang ri
CHATRALR	Jo mo g.yang ri ma Jo mo dbyangs ri phyug mo	sMan btsun rdo rje g.Yang ri ma gZhi bdag g.yang ri Zhing skyong g.yang ri	rDo rje g.yang ri ma

A Jangri hegyen élő állat- és növényvilág a hegyistennő birodalma, ezért áldottnak tartják. Erről a hegyről hozzák a füstölőnek való borókát és számos más ritka gyógynövényt, melyeket a ház tisztántartására, napi szertartásokra, gyógyításra, és füstölő készítésére használnak. Az állatok megölésének tilalma egész Jolmó területére érvényes, ha valaki húst akar enni, le kell mennie a folyóölgyekben lévő tamang falvakba; és a hús fogyasztása is csak korlátozottan engedélyezett, például esküvők alkalmával, de ilyenkor is a szent területen kívülről hozzák a húst. Ezt a tilalmat a hegyistennő kultuszán túl a buddhizmus is támogatja, melyet jól tükröz Melamchighyang falu karcshagjának⁵¹ következő részlete, mely szerint Guru Rinpócse ezt mondta Jolmóról:

⁵¹ A *dkar chag* egy tibeti műfaj, a szó maga "listát", "számbavételt" jelent, egyfajta függelék, jelen esetben a falu templomában használt szútragyűjteményé (*mdo mang*). Az ilyen szövegek általában négy részből állnak: az első rész azt mutatja be, hogy keletkezett a világ, a második leírja, hogy érkezett a Buddha tanítása az emberi világba, a harmadik számba veszi az adott terület szent helyeit, a zárófejezet pedig felsorolja azokat, akik támogatták a *karcshag* és a hozzá tartozó szútragyűjtemény, vagy más szent tárgyak elkészíttetését vagy vallásos ünnep megrendezését.

„A föld, a kövek, a sziklák, a növények, a fák, a ligetek, a vadállatok, a nagyobb és kisebb madarak, a langurmajmok és a kisebb majmok mind-mind istenek és istennők, ne árts nekik, biztosíts nyugodt környezetet számukra. A bántás, ölés, ütlegetés, vagy bármilyen rossz bánásmód ellentétes a Lótusból-született tanításával, és ha ilyet teszel, akkor már ebben az életedben kíznásnak leszel kitéve, rövidebb ideig fogsz élni, sokat betegeskedsz, számtalan kellemetlen akadály jelenik meg, és következő életedben a vadzsra-pokolban születesz újjá!”⁵²

A hegykultusz a tibeti kultúrkörben mindenhol a hétköznapi ember világi, íratlan hagyománya, mely szorosan kapcsolódik az évszakok változásához és a nomád és földművelő élet ciklikusan ismétlődő tevékenységeihez.⁵³ Ama Jangri kultuszának legfőbb eseménye az évente egyszer, a holdnaptár 2. hónapjának 15. napján megrendezett Ama Jangri checsu⁵⁴ (A ma g.Yang ri tshes bcu), a tennyilingpa⁵⁵ lámák által szervezett templomi rituálé és zarándoklat, melyről a későbbiekben még részletesebben szólok. Korábban a 3. hónap 15. napján tartották ezt az ünnepséget, Buddha Dzsajanti idején⁵⁶, és csak körülbelül hat évvel ezelőtt döntött úgy a közösség, hogy egy hónappal korábbra

⁵² MELAMCHI 7a: *sa rdo ri brag shing nags tshal/ ri dvags bya byi sprang dang spre'u thams cad lha dang lha mo'i rang yin pas de dag la gnod che ma byed par bde bar gnas cug la/ gal te gnod par byed cing srog gcod brdung btegs la sogs byed pa rnam ni pad 'byung rgyal ba'i bka' las 'gal zhing/ tshe 'dir yang mnar sbyong gi duhkha myong zhing tshe thung pa dang nad mang pa dang/ mi 'dod pa sna tshogs 'byung zhing tshe phyi ma yang na rag dmyal bar (7b) skye pas/*

⁵³ Karmay 1996: 59, Diemberger 1994: 146.

⁵⁴ T. *tshes bcu* jelentése “tizedik nap”. Olyan nagy, évente megrendezett kolostori ünnepségeket jelöl általában, melyeket a holdhónap 10. napján ünnepelnek, Guru Rinpócse napján. Jólmóban azonban ma általánosan, „éves templomi fesztivál” értelemben használják ezt a szót, időponttól függetlenül.

⁵⁵ A tennyilingpa klán nevét Tennyi Lingpa Pema Cewang Gyalpóról kapta (bsTan gnyis gling pa Padma tshes dbang rgyal po, 1480-1535), aki állítólag Lhacsam Nücsin Szale (Lha lcam Nus 'byin sa le), Triszong Decen tibeti király leányának inkarnációja volt. Tennyi Lingpát korának egyik híres kincsmestereként tisztelték, nevéhez fűződik a *Kunzang Nyingthig* (*Kun bzang snying thig*) és a *Sitro Jese Thongdrol* (*Zhi khro ye shes mthong grol*) kincsciklusok felfedezése. Legjelentősebb *termája* egy Dordzse Phagmóról szóló kincsszöveg, melyet a Riwo Palbarnál fedezett fel nagy nyilvánosság előtt. Ezt a szöveget korábban Rigzin Gödem már felfedezte, de aztán újra elrejtette. A kincs újrafelfedezésének történetét lásd NYIMA 5b-6a.

⁵⁶ Buddha Jayanti, Buddha Purnima vagy Vészak az évkör egyik legfontosabb buddhista ünnepe. A holdnaptár szerint a harmadik hónap teliholdja, amikor a Buddha született, de erre a napra esett megvilágosodása és nirvánába térése is. Általában május hónapra esik.

helyezik.⁵⁷ Az eredeti időpont nagyjából a száraz évszak végének felel meg Jolmóban.

2. Találkozások Ama Jangrival

2.1. Guru Rinpócse:

A Guru Rinpócse által legyőzött tibeti istenségek és démonok listája a *Pema khang* (PADMA) 60. fejezetében található.⁵⁸ Nagyon röviden, szinte felsorolásszerűen említi a szöveg huszonkilenc példát arra, amikor Guru Rinpócse Tibetben utazva ártó démonokkal találkozott, akik el akarták pusztítani, ezért legyőzte őket (*btul*). Aztán kényszerítette őket, hogy fogadalommal pecsételjék meg ígéretüket (*dam la btag*), hogy attól kezdve a buddhista tanítás védelmezői lesznek. Az egyes események leírása nagyon rövid, legtöbbször csak az szerepel, hogy Tibetben hol, milyen nevű démonnal vagy démonokkal találkozott,⁵⁹ és aztán a leigázás fázisai következnek:

- (a) Mudrával legyőzi Guru Rinpócse az istenséget vagy démont (*phyag rgya*);
- (b) Az istenség felajánlja neki szívlényegét (*srog snying 'bul*);
- (c) Guru Rinpócse titkos nevet ad az istenségnek mint buddhista védelmezőnek (*gsang mtshan btag*);
- (d) Guru Rinpócse a tanvédő istenség gondjaira bíz kincseket (*gter gyi gnyer ka gtad*).

⁵⁷ A jolmó öregek szerint ez az időpont túl közel volt a monszunhoz, emiatt gyakran hatalmas égháború, mennydörgés, villámlás volt a zarándoklat napján, mely ideális időben sem veszélytelen vállalkozás, különösen az utolsó szakaszon, ahol meredek ösvényen kell felkapaszkodni a hegytetőre ezer méteres szakadék felett, melynek alján Tarkehjang falu fekszik a mélyben. Vannak, akik az ítéletidőt azzal magyarázták, hogy Ama Jangrin van egy kőbéka a hegytetőn, egy nagy lapos kő, aminek megérintése pusztító viharokat hoz. Sokak szerint a kíváncsi zarándokok sosem tudják megállni, hogy ne fogják meg a kőbékát.

⁵⁸ PADMA 126b-128b, 60. fejezet: “Tibet gonosz istenségeinek és démonainak legyőzése és fogadalommal kötése” (*Bod kyi lha 'dre gdug pa can rnam sngags pa'i le'u ste drug cu pa'o*)

⁵⁹ Alkalmanként egy démont többszáz főssé démonserg kísér, akiket mind fogadalomra kényszerít Guru Rinpócse.

Ilymódon a tibeti vallásosság korábbi istenei, démonai bekerültek a buddhista pantheonba a *cshökjong* (*chos skyong*, szkt. *dharmapāla*), azaz “tanvédő” státuszára emelkedve, és még a mandalába is bebocsátást nyerhettek. A helyi szellemek és hegyistenek megtérésük során néha megtartották saját nevüket, de gyakran új nevet kaptak, vagy nevük elé került egy a megtérés tényére utaló előnév. Az ilyen és ehhez hasonló buddhista neveket *szangcennek* (*gsang mtshan*), azaz “titkos névnek” nevezik.⁶⁰ Az egyik ilyen gyakori előnév a *dordzse* (*rdo rje*, sz. vajra), mely arra utal, hogy Guru Rinpócse a *dordzse* mudróját mutatva győzte le a gonosz démont.⁶¹ Egy másik formája a buddhista térítésnek, amikor leigázás helyett a hegyisten megtér, mint bármelyik ember, és az új hitre téréskor új nevet is kap. Ilyenkor a hegyisten régi vagy új neve elé a *genyen* (*dge bsnyen*, sz. *upāsaka*)⁶² szó kerül.⁶³ Ezek a buddhista “címek” vagy előnevek nem árulnak el semmi specifikusat az adott istenségről. Elméletileg, miután egy hegyisten a *cshökjong*, azaz “tanvédő” státuszára emelkedett, már nem tartozhat a *sidag* azaz helyi istenség kategóriájába. A helyi szellemalakóinak, istenségeinek leigázása elengedhetetlen a bennük hívő emberek buddhizmusra térítése szempontjából. Ez a módja annak, hogy az univerzum buddhista ideáljának megfelelő szakrális környezetet megteremtsek.⁶⁴

Jolmóban gyakran mondják, hogy Ama Jangri ugyanaz, mint Chering Csenga (Tshe ring mched lnga, “A hosszú élet öt nővére”), hegyistennő és helyi védelmező, vagy az Öt Nővér vezetőjének, Tasi Cheringmának egy megjelenési formája, emiatt Guru Rinpócsének mégis meg kellett térítenie. A Jolmóban keletkezett buddhista rituálészövegek anélkül, hogy részleteznék Guru Rinpócse és Ama Jangri találkozásának legendáját, mind egyöntetűen arra utalnak, hogy Ama Jangri fogadalmas istenség, akit Guru Rinpócse megtérített.⁶⁵ Az általunk ismert legkorábbi szöveg, melyet Ngacshang Sákja Zangpónak tulajdonítanak (16. század eleje), és amely sok későbbi szöveg

⁶⁰ Érthetetlen, hogy Nebesky-Wojkowitz (1975: 183) miért az istenségek régi, eredeti nevét jelöli *gsang mtshanként*, amikor a tibeti szövegekből egyértelmű, hogy ez a terminus az új buddhista neveket jelöli (lásd például PADMA 126b).

⁶¹ Lásd például JATSHÖN 377: A *Dkon mchog spyi* ‘*dus* hagyományvonal Jolmóban használt púdzsakönyve Chatral Rinpócsét idézve például sMan btsun rDo rje g.Yang ri ma-ként említi a hegyistennőt.

⁶² A *dge bsnyen* a buddhizmus világi követője, aki betartja az öt fogadalmat: nem öl, nem lop, nem hazudik, nem követ el szexuális kihágást, nem fogyaszt tudatmódosító szereket.

⁶³ Például a Jolmóban népszerű hegyisten, Genyen Leru.

⁶⁴ Karmay 1996: 69.

⁶⁵ NGACHANG 2b: *Padma'i bka' gnyan dam tshig can*, azaz “a Guru Rinpócse parancsára fogadalmat tevő hegyisten”. TERDAG f. 10b: *U rgyan padma 'byung gnas kyis/ dam rtags bzhi (=gzhi) bdag dam tshig can/*: „a szent jeles, fogadalmas helyi istenség.”

alapjául szolgált, “fogadalmat tett erényes követőnek”⁶⁶ (Dam tshig ldan pa’i dge bsnyen ma) nevezi Ama Jangrit.⁶⁷ A Jolmó védelmezőihöz szóló felajánlási szertartás pedig a következőképpen írja le a Jangri hegyet, védelmezőjét, és találkozását Guru Rinpócsével:

„A hely olyan, mint egy virágzó tavirózsa, melynek közepén a Tisze-hegyhez hasonló hegycsúcs magasodik. Bárhonnan nézed, gyönyörű és fenséges. Csúcsa körül kering a Nap és a Hold, a hegyoldalt köd borítja, lábánál kisebb hegyek, és körülötte a teret villámlás, mennydörgés és jégeső robaja tölti be. Minden irányban dzsungel veszi körül, tele gyümölcsökkel, növényekkel és mindenféle színű virágokkal. Növényevő és ragadozó állat is él ott számosan, rengeteg madár dallamosan énekel. Ezen a szent helyen áll Jangri, mely kristály erődként tör az égbe, teteje kék türkiz, négy oldala fekete vas, a hely védelmezője ragyogó vörös, akit arany és ezüst ékszerek díszítenek. Az erőd belsejébe egy drágakövekből épített trónusra hívom meg a szent hely istennőjét, akit a Lótusból-született Urgyen fogadalomra kötelezett és megtérített, és arra kérem, maradjon e gyönyörű helyen.”⁶⁸

Mindezek ellenére, a képzetesebb lámákkal készített személyes interjúk során senki sem akart Ama Jangri leigázásáról beszélni. Minden megkérdezett azt válaszolta, hogy Ama Jangri egy *szipe lha* (*srid pa’i lha*) vagy *szipe cshag-pe lha* (*srid pa chags pa’i lha*),⁶⁹ azaz kezdetlen idők óta létező istenség,

⁶⁶ Lásd fent a *dge bsnyennél*.

⁶⁷ NGACHANG 4a.

⁶⁸ TERDAG 10a: *dbyib ni padma kha phye ‘dra/ pad ma de’i lte ba lal ri rgyal lhun po lhun re gdug/ ga nas ltas kyang mdzes shing brjid/ rtse la nyi zla ‘khor ro ro/ skyed la na ‘un thibs se thibs/ rtsan ri phran ltar bar snang klog ltar khyug se khyug/ thog chen ser ba sha ra ra/ phyogs rnams thams cad nags rgyan/ shing thog sna tshogs ‘bras bu ldan/ me tog dkar dmar gser la sog/ ri dvags mang po de (10b) nag nas/ gcan zan mang po dar ‘tsher/ bya rnams sna tshogs skad snyen sgrogs/ de ‘dra’i gnas mchog g.yangs ri na/ sku ‘khar shel ‘dra gnam du reg/ ba gam sngon mo’i g.yu la byas/ ‘gram bzhi nag po’i lcags la byas/ se’i sgo mo dmar la mdangs/ gser dngul A long brgyan gyis spras/ sku ‘khar de’i nang shed na/ rin chen mdzes pa’i khri stengs na/ U rgyan padma ‘byung gnas kyis/ dam rtags bzhi bdag dam tshig can/ gnas mchog ‘di ru spyen (11a) ‘dren no/ mdzes pas gdan la bzhugs su gsol*

⁶⁹ Karmay szerint Tibet kilenc hegyistene, akiknek listáját már dunhuangi és bön források is említik, ezzel a megnevezéssel szerepel késői buddhista forrásokban, például a Longdröl Láma (1719–1805) által írt *bsTan srung mtshan tho* és a *Gangs can rig mdzod* című művekben (lásd Karmay 1996: 62).

és számtalan formában megjelenhet.⁷⁰ Ezt tükrözi Chatral Rinpocse Ama Jangrihoz írt felajánlás-felhő szövege is:

“Külsőleg a szent helyet védelmező *menmo*,
Belsőleg minden *ḍākinī* vezetője, *Vārāhī*,
Titkos szinten minden létezés dimenziója, Kuntu Szangmo.”⁷¹

2.2. Milarepa

Milarepa (1040–1123), a híres tibeti jógia a hagyomány szerint szintén járt Jolmóban, és találkozott a helyi istennővel. Ezt a legendás eseményt Cangnyön Héruka (Tsang smyon he ru ka, 1452–1507) említi 1488-ban írt *Milarepa száz ezer éneke* (*Mi la’i mgur ‘bum*) című művének hetedik fejezetében, a *Jógia örömdalában*:

„A jóga mestere, Dzsecün Milarepa, mestere⁷² parancsának engedelmeskedve Dzsunpanból a havas hegyes Jolmóba ment, ahol az Oroszlán Erőd Tigris Barlangjában időzött Szingalin erdejében. Jolmó helyi istennője megjelent előtte gyönyörű alakban, engedelmeskedett a Dzsecün parancsainak, és odaadóan szolgáltatta őt. Milarepa ott maradt egy ideig mélyen ihletett hangulatban.”⁷³

⁷⁰ Rober Mayer blogjában Khu tsha zla ‘od, egy 11. századi bön és buddhista kincsmester *Ka ba nag po* című szövegére utalva megjegyzi, hogy ez a szöveg a női *smanek* számos formáját úgy írja le, mint a megvilágosodott központi istenség, Phurpa közvetlen emanációit, akik a fő Phurpa istenség nirvānikus maṇḍalájának részei kezdetlen idők óta (lásd Mayer 2012).

⁷¹ CHATRALR 2a. *phyi ltar gnas yul zhing skyong sman mo’i tshul nang ltar mkha’ ‘gro kun gtso va ra hi’ gsang ba chos dbyings kun tu bzang mo ste/*

⁷² Marpáról van szó, aki Milarepa életrajza szerint azt tanácsolta, amikor Mila befejezte tanulmányait: „Vegyél menedéket a kopár hegyek, a hó, az erdő magányában! A hegyek magányában ott van Latöben Gyalgi Srí, melyet India legkiválóbb szentjei áldottak meg. Menj oda, és meditálj! Aztán ott van a Tisze, melyet a Buddha Gangcsennek (havas hegy) nevezett, és ami Csakraszamvara jidam palotája. Menj oda, és meditálj! Aztán ott van Lapcshi Gangra, Godávarí, a huszonnégy szent hely egyike. Menj oda, és meditálj! Aztán ott van Mangjülben Riwo Palbar és Nepálban Jolmó Gangra, olyan szent helyek, melyeket a mahájána szútrákban említenek. Menj oda, és meditálj!” (Lhalungpa 1982: 94). Más szövegváltozatok nem általában mahájána szútrákat, hanem az *Avatamsaka-szútrát* említik (például Quintman 2010: 108, Khenpo Nyima Dondrup 2010: 1).

⁷³ Chang1977: 74.

Fontos kihangsúlyozni, hogy bár az idézetből kiderül, hogy Jolmó helyi védelmezője istennő, a szöveg nem említi a nevét. A *Jógi örömdala* című fejezet a *Százezer ének* első részében található, melynek címe: *Milarepa legyőzi és megtéríti a démonokat*. A történetek szerint Mila is megtérítette és fogadalommal a hagyománylánc védelmére kötelezte a helyi istenségeket, épp mint Guru Rinpócse a 8. században. Ahogy Csökji Wangcshug (Chos kyi dbang phyug, 1775–1837), a Dragkar Taszo kolostor⁷⁴ tulkuja írja:

„Jolmó helyi úrnőjét (*gnas bdag*), Palbar helyi védelmezőjét (*gnas srung*), Gang Tisze és más helyek *lha btsan* isteneit a Mahācārya [Padmaszambhava] fogadalomra kényszerítette. Aztán később újból megerősítették ígéretüket és *bodhicitta* fogadalmukat a Dzsebcün [Milarepa] előtt, és amikor ezt megtették, parancsot kaptak, hogy védelmezzék a hagyományvonalat.”⁷⁵

Az említett Oroszlán Erőd Tigris Barlangját (sTag phug seng nge rdzong) Cangnyön Héruka Jolmóba helyezi, de Quintman Cangnyön *Százezer énekét* összehasonlítva Milarepa életével foglalkozó korábbi szövegekkel,⁷⁶ arra a következtetésre jut, hogy a kagyü hagyományban Cangnyön az első, aki Jolmót említi, és az ő műveinek nyomán válik a Jolmóban lévő Milarepa barlang népszerű zarándokhellyé. A szintén Cangnyön által írt Milarepa életrajz⁷⁷ négyszer említi Jolmót, de nem idézi a helyi védőistennővel való találkozás történetét.⁷⁸

⁷⁴ Brag dkar rta so (jelentése ‘Fehér szikla lófog’): elvonulóhely. Lapeshi és Cshuwar mellett a harmadik olyan híres elvonulóhely dél-Tibetben, ahol Milarepa meditált. Milarepa életrajzírója, Cangnyön Héruka egyik tanítványa, Lhacün Rincshen Namgyal (1473–1557) alapított itt egy híres nyomdát (*par khang*).

⁷⁵ Quintman 2008: 397.

⁷⁶ Például a 14. század közepén, tehát száz évvel korábban élt g.Yung ston zhi byed ri pa, aki az 1373-ban írt *A Nap és Hold sugaraival világító lámpás* (*rJe btsun mi la ras pa'i rnam par thar pa gsal byed nyi zla'i 'od zer gyi sgron ma*) című művében rendszerezi Milarepa meditációs barlangjait és elvonulóhelyeit, és sTag phug seng ge rdzongot a hat lótsz erőd (*padma rdzong drug*) egyikeként említi, melyek állítása szerint mind a dPal khud tó partján található Spo rongban, és azért hívják e helyeket Lótsz Erődnek, mert a Lótszban-született, Guru Rinpócse korábban megáldotta őket (Quintman 2008: 381–382). Cangnyön Milarepa életrajzában a Jolmóról szóló részt egy a 11. század végén írt Milarepa életrajz két fejezete alapján állította össze, a mű címe: *Bu chen bcu gnyis*, a két fejezet: *Sing ga la'i nag gseb skor* és *dPal gro stag tshang gi skor* (Quintman 2014: 71).

⁷⁷ Angol nyelvű fordítását lásd Lhalungpa 1982.

⁷⁸ Lhalungpa 1982: 94: Marpa azt tanácsolja Milarepának, hogy menjen (többek között) Jolmóba meditálni; p. 146: egy jógi megkérdezi Milát, hogy hol meditált, és a felsorolásban említi Jolmót; p. 148: ezen az oldalon kétszer is említi Jolmót, egyrészt hogy úton van Jolmó felé, másrészt hogy Jolmóban meditál a Takphug Szengge Dzongban a lények javára.

Az említett életrajzi irodalmon kívül a Jolmóban lévő Milarepa barlang (sTag phug seng ge rdzong) legkorábbi említését a 6. Shamarpa, Cshökji Wangcshug (Chos kyí dbang phyug, 1584–1630) útbeszámolójában találjuk jó százötven évvel később. Érdekes, hogy a 6. Shamarpa majdnem teljesen szó szerint idéz két Rigzin Gödemnek tulajdonított munkából,⁷⁹ mely azt mutatja, hogy rendelkezésre álltak ezek a szövegek, és például a Guru Rinpócse barlangról olvasható ezekben,⁸⁰ de a Milarepa barlangról máshonnan kellett tudomást szereznie, mivel ezt nem említik ezek a művek. 1630-as nepáli utazása során két hetet töltött Jolmóban, és ekkor látogatta meg a Milarepa barlangot és a közelében lévő szent lányomokat – a költő-szentét és a tigrisét –, melyeknek ez az eddig ismert legkorábbi említése. Ahogy más helyeken,⁸¹ a Milarepa barlangnál is írt egy spirituális dalt, *rMi lam ka bzhi ma* címmel.⁸² Útleírása azt bizonyítja, hogy az elsőként talán Cangnyön által népszerűsített szent helyből, a Takphug Szengge Dzongból az idők folyamán ismert zarándokhely lett.

A Shamarpa felment a Jangri hegyre⁸³ is útban a Guru Rinpócse barlang felé, de Ama Jangrit, a hegyistenőt útikönyve mégsem említi.⁸⁴ A hagyomány szerint azonban maga a 6. Shamarpa írta az alábbi imát utazása alatt, mely azóta része a Jolmóban végzett Könchshö Cshenden púdzsának⁸⁵:

“Ima a havas hegyektől közbezárt Jolmó elrejtett földjének helyi
védelmezőihöz (*gnas srung*)

HUM

Három idő tudója, halhatatlan Tötrengec!⁸⁶

Ártás és kegyetlenség megszüntetője, Tropoló⁸⁷

Törvény és fogadalom őre!

⁷⁹ A RG3 és RG4.

⁸⁰ RG4: 26.

⁸¹ Például a Jangri hegy tetején. Lásd Lamminger 2013: 267.

⁸² Lamminger 2013: 272.

⁸³ Következtesen g.Yang ril-nek írja a hegy nevét.

⁸⁴ SHAMAR1. A szöveg első elemzése Ehrhard 1997, teljes német nyelvű fordítását lásd Lamminger 2013.

⁸⁵ Dzsacön Nyíngpó (1585–1656) híres kincsmester volt, aki felfedezte a Könchshö Csenden ciklust (*dKon mchog spyi 'dus*), mely a két Jolmóban gyakorolt legfontosabb hagyományvonal egyike lett, és főtanítványa az a Lhacün Namkhai Dzsizigme, aki Szik-kim elrejtett földjét megnyitotta.

⁸⁶ Thod phreng rtsal: “hatalmas koponyafüzés”; Guru Rinpócse titkos neve.

⁸⁷ Grod po lod vagy rDo rje gro lod: Guru Rinpócse nyolc megnyilvánulási formájának egyike (*gu ru mtshan brgyad*), haragvó alak.

Az elrejtett föld védelmezői: a Szent Hely Asszonya;⁸⁸
 Vajrasādhu;⁸⁹ az isteni Cshati;
 Genyen Leru; Dzsomo Jangri, stb.
 Istenek, nágák, a föld urai, mindannyiotokra gondolok
 Vidám társak, kiket a Mantra ura fogadalomra kényszerített
 Cselekedjetek, védjetek a bajtól,
 Ígérjétek, hogy megbocsátjátok minden hibám.
 Legyen boldogság, és a mélyértelmű Dharma terjedjen e földön
 És adasson meg az áhítat öröme mindenkinek.
 Írta a 6. Shamarpa, Cshökji Wangcshug.”⁹⁰

Érdekes, hogy a 6. Shamarpa 17. századi imája elsőként a Szent Hely Asszonyát említi, aztán Dordzse Lekpát, Cshatit, Genyen Lerut és csak utolsóként Ama Jangrit.

2.3. Rigzin Gödem:

Rigzin Gödem (1337–1409), az Északi Kincshagyomány – napjainkban Jolmóban az egyik legnépszerűbb irányzat – alapítója, és bár gyakran említi Jolmót műveiben, Ama Jangrit nem említi név szerint. A terület másik három hegyistene – Dordzse Lekpa, Genyen Leru, és Ama Jangri férje, Dzsowo Cshati –, viszont mind szerepel név szerint a Rigzin Gödemnek tulajdonított *Útikönyv az Elrejtett Lótuszligethez*⁹¹ című szövegben:

“Ha ragadozó állat bukkan fel a vidéken, adj felajánlást Lerunak;
 ha jeti tűnik fel, adj felajánlást Dordzse Lekpának; ha nagy vagy
 kis madarak, adj felajánlást a Cshati hegynek.”⁹²

⁸⁸ Zhing skyong dBang mo che, helyi védelmező, másik neve: gNas yul daki'i gtso mo.

⁸⁹ rDo rje legs pa.

⁹⁰ A *dKon mchod spyi* 'dus púdzsakönyvben szerepelt ez a vers, melyet 2013. májusában fotóztam Jolmóban: *sbas yul yol mo gangs ri'i gnas srung gsol mchod bzhugs sol/HUM/ dus gsum mkhyen (pa) 'chi med thod phreng rtsal/ ma rungs gdug pa 'dul bar gro bo lod/ gang gis bka' dang dam la gnyer bzhag pa'i/ sbas yul gnas srung zhing skyong dbang mo che/ badzra sādhu cha ti lha btsan dang/ dge bsnyen gle ru jo mo g.yang ri sogsl lha klu gzhi bdag ma lus nyer gdongs la/ dam ldan sngags 'chang bdag la dgyes pa'i grogs/ bgyid cing mi mthun gnod pa'i rkyen rnams srungs/ 'gal ba'i nyes pa bzod gsol bar chad sol/ yul khams bde zhing zab mo'i chos 'phel ba/ ji ltar smon pa'i bkra shis stsal du gsol/ zhwa dmar pa drug pa chos kyi dbang phyug gis mdzad pa'o/ SHAMAR2.*

⁹¹ RG2: *sBas pad ma tshal gyi lam yig.*

⁹² RG2 22: *yul der gcan gzan byung nal kle ru mchod/ mi rgod byung na rdor legs mchod/ bya byi byung na cha ti'i gangs mchod/*

Az idézett szövegnek nincs kolofónja, de a cím (*Sbas padma tshal gyi lam yig*) után az áll, hogy Tertön Tulku Lhacün sajátkezűleg másolta a szöveget. Bár csak találgatok, de lehetséges, hogy Tertön Lhatsün Namkhai Dzsigme (gTer ston lha btsun Nam kha'i 'jigs med, 1597–1653) a szöveg másolója, aki a már említett Dzsacön Nyingpo ('Ja' tshon snying po, 1585–1656) tanítványa volt, és mestere biztatására ment Demosongba, a mai Szikkim területére, ahol megalapította az első templomot és elvonulóhelyet. Maga Rigzin Gödem is hét évet töltött Szikkimben; és bár élete nagy részét a Gungthang királyságban töltötte dél-Tibetben, nincs arra utaló szöveg, hogy járt volna valaha Jolmóban. Egy másik Rigzin Gödemnek tulajdonított Jolmóról szóló szövegben is felbukkan Demosong, azaz Szikkim. A „Hegyektől körbezárt Jolmóról szóló profécia szíve”⁹³ című szöveg első mondatában Rigzin Gödemnek tulajdonítja a szerzőséget. Ez az egyik legfontosabb munka, amely részletesen tárgyalja Jolmó elrejtett földjének domborzatát, és hogy milyen templomot, sztúpát kell építeni, hol kell létrehozni szerzetesi és világi közösséget ahhoz, hogy létrejöjjön a tökéletes szakrális tér, mely támogatja a gyakorlást.⁹⁴ Részletes leírás taglalja a hegyek elhelyezkedését és alakját is, de földrajzi nevek nincsenek említve. A kolofón szerint a szöveget Rigzin Gödem találta Zangzang Lhadrakban, ahol számos más termát is felfedezett. Ám a záróvers után, ahol tibeti szövegekben lezárásként általában megismétlik a mű címét, a következő áll: „Ez volt a Demosong északi kapujának havas hegyéről szóló jóslat röviden összefoglalva.”⁹⁵ Az ilyen és hasonló következtelenségek miatt gyakran úgy tűnik, hogy a Jolmót részletesen leíró szövegek részben vagy egészben később keletkeztek akkor is, ha részben Rigzin Gödem tanításaira, műveire épültek.⁹⁶ Ugyanakkor az a gyanú is felmerülhet, hogy hasonlóan Khenbalung esetéhez,⁹⁷ egyes profetikus leírásokat egyszerre több földrajzi hellyel azonosítottak, esetünkben Jolmóval és Szikkimmel. Mégis, ez az a szöveg, amit a jolmó lámák leggyakrabban idéznek, amikor arra hivatkoznak, hogy Guru Rinpó-cse megjósolta, hogy egy napon majd felfedezik Jolmó elrejtett földjét, és Nyima Szengge életrajza idézi a jóslatot,⁹⁸ hogy ezzel is igazolja templom-építési szándékának fontosságát.

⁹³ RG3.

⁹⁴ Nyima Szengge életrajza (NYIMA f. 17a) idézi ezt a profetikus szöveget (RG3).

⁹⁵ *ces pa 'Bras mo gshongs byang sgo'i gangs lung mdor bris so/*

⁹⁶ A tibeti irodalom jellegéről és az idézetekhez hasonló problémákról lásd Gelle 2015a.

⁹⁷ A hagyomány Khemalung elrejtett földjét az Arun folyó melletti nepáli területtel, és egy bhutáni hellyel is azonosította, lásd Diemberger 1997: 289.

⁹⁸ NYIMA: 17a, nem szó szerinti idézet RG3: 37.

2.4. Ngacshang Sákja Zangpo

A szájhagyomány és a fennmaradt szövegek⁹⁹ megegyeznek abban, hogy Jolmó elrejtett földjét egy, az Északi Kincshagyomány tanításait követő tibeti jogi nyitotta meg, Ngacshang Sákja Zangpo,¹⁰⁰ és ő alapította az első templomot, a Ciri Gompát (brTsu ri dgon pa). A helyi hagyomány szerint, amikor Guru Rinpócse Jolmóban járt, hogy legyőzze az ottani démonokat, egyik tanítványa megkérdezte tőle, hogy mikor fogják megnyitni Jolmó elrejtett földjét, mire a Guru azt válaszolta: „Tibetben születik majd egy nagyszerű mester, akit Ngacshang Sákja Zangponak hívnak. Eljön majd Jolmóba és elterjeszti a Buddha tanítását.” Minden a Guru jóslata szerint történt, Ngacshang Sákja Zangpo megszületett Tibetben,¹⁰¹ és egy napon, amikor a Riwo Palbar hegyen meditált,¹⁰² feldobta tormáját¹⁰³ és bambuszbotját az ég felé, és úgy döntött, ott telepedik le, ahol ezek földet érnek. Sok vándorlás után Jolmóban megtalálta a tormáját, de a bambusz botját sehol sem látta, ezért leült a Jangri hegy tetején, és három év, három hónap és három napon át ott meditált. Egyszer aztán a helyi istennő, Ama Jangri megjelent előtte gyönyörű fiatal lány képében, és mutatott neki a hegy lábánál egy magas bambuszt, mely botjából nőtt ki. Így esett, hogy Ngacshang Sákja Zangpo a bambusz mellett felépítette a Ciri Gonpát, mely utána négy generáción át a Jolmowa Cshenpók, Ngacshang Sákja Zangpo reinkarnációinak otthona lett.¹⁰⁴ Neki tulajdonítják az első Ama

⁹⁹ Graham E. Clarke (1980: 11–14) három Ngacshang Sákja Zangpóval kapcsolatos írásos forrást talált, egy leszármazási szöveget, és két földadomány dokumentumát, melyek Cirivel kapcsolatosak. Ezek alapján ő 1689 körülre teszi Ngacshang Sákja Zangpo Jolmóba érkezését, melyet később Franz-Karl Ehrhard korrigál. Ehrhard (2007: 27) tibeti forrásokkal bizonyítja, hogy a 15–16. század fordulóján élt a tertön, és 1512-ben találta meg a Szamje kolostor egyik sztúpájában a Dzsarung khasor (Bódnáth) sztúpa történetét tartalmazó kincsszöveget, és ezután utazott először Jolmóba. Dudjom Rinpócse a Nyingma iskola történetéről írt nagyszabású munkája szerint Ngari Panchen Pema Wangyal (1487–1543) az Északi Kincshagyomány tanításait Ngacshang Sákja Zangpótól tanulta (Dudjom 1991: 806).

¹⁰⁰ sNgags ‘chang shākya bzang po.

¹⁰¹ Ngacshang Sákja Zangpo Cang tartomány nyugati részén született egy Drangso (Drangso) nevű településen, és a 15–16. század fordulóján élhetett (Ehrhard 2007: 28).

¹⁰² Ri bo dpal bar: ‘A tündöklő ragyogás hegye’, dél-Tibet híres elvonulóhelye Mangjülben. Milarepa is meditált itt. Miután Gungthang királya Rigzin Gödemnek adományozott egy templomot ezen a hegyen, az Északi Kincshagyomány gyakorlóinak fontos központja lett.

¹⁰³ *gtor ma*: rituális sütemény.

¹⁰⁴ A Ciri Gonpa gondnokától hallotam először ezt a történetet 2006. júliusában Thimbuban. A Jolmowa Cshenpók fontos szerepet játszottak a következő két évszázadban a tibeti-nepáli kapcsolatok alakulásában, és a Kathmandu völgyben Ngacshang Sákja Zangpo által újrafelfedezett Bódnáthi sztúpa gondnokságának jogát is rájuk ruházták a nepáli királyok.

Jangrihoz írt rituálé szöveget¹⁰⁵ is, bár a szöveg egyik másolatának kolofonja szerint azt csak a ötödik Jolmowa Cshenpó, Thrinle Dudzsom (Phrin las bdud ‘joms, 1726–1789) jegyezte le.¹⁰⁶



4. kép: A legelső sorban lévő tormák (gtor ma) a Vadzsráguru cogpán:
 balról jobbra: *gzhi bdag*, *rtsa gsum*, Dordzse Lekpa, Zhing skyong yab yum (Seng dong), Ekadzati, Legs Idan (Mahákála manifesztációja), Ama Jangri. A Csenrézi (Thugs rje chen po) púdzsa alkalmával még két tormát helyeznek ebbe a sorba, egyet Nyencshen Thanglának (*gter bdag*) és egyet, ahogy a jolmók mondják Maptonnak (*ma bdun*), a hét Mamonak. Fenn középen: Lama Renzen (Guru Rinpócse).

Tarkeghjang gonpa, 2013. Fotó: Gelle Zsóka.

¹⁰⁵ A szöveg kritikai átírását és angol fordítását lásd Mathes 2013. A ma Jolmóban használt rituálé szövegek mind Ngacshang Sákja Zangpó szövegeként idéznek belőle.

¹⁰⁶ NGACHANG: 17b.

2.5. Nyima Szengge

A 18. század egyik érdekes figurája Nyima Szengge (1687–1738), egy nyingma láma, aki dél-Tibetben, Mangjülben (Mang yul)¹⁰⁷ született. Életrajza, a *Bizonyosság szekere*¹⁰⁸ utal az 1717-es dzungár mongol¹⁰⁹ támadásra, melynek során sok nyingma kolostort romboltak le Tibetben, többek között a Dordzse Drakot (rDo rje brag) is,¹¹⁰ az Északi Kincshagyomány központját. Ebben az időben döntött úgy Nyima Szengge, hogy jögi lesz, és hosszabb elvonulásokat végez a Himalájában, különösen ottani elrejtett földeken, melyeknek különleges adottságai segítik a magasabb realizációt. Végzett különleges elhárító gyakorlatokat (*dmag bzlog*)¹¹¹ is, remélve, hogy a dzungár pusztítást meg tudja állítani. Egyszer meditáció közben megjelent előtte a helyi istennő, Ama Jangri, aki felajánlotta neki, hogy gondját viseli, amíg területén tartózkodik.

“Egy napon a HUM dübörgő hangja töltötte meg az eget, és míg [Nyima Szengge] azon gondolkodott, hogy mi lehet ez [a hang], egy ember nagyságú HUM szótagot látott meg maga előtt teljesen tisztán a végtelen tér szivárvány fényében. A megvalósítás számos jelét elérte, melyek közül az egyik különleges az volt, hogy Mencün Jangri Cshugmo megjelent előtte nemes hölgy alakjában [és azt mondta]: “Nagyszerű hős, ki földemre jöttél, minden szükségletedről gondoskodni fogok!” És ígérete után egyszerűen eltűnt.”¹¹²

¹⁰⁷ Kerület Tibet déli határvidékén. Gyakran emlegetik a szomszédos Gungthanggal együtt Mangjül Gungthangként, mivel 1265 és 1620 között a Gungthang királyság területéhez tartozik. Egyik legfontosabb települése a területnek Kjirong (*sKyid grong*), mely a Tibetet Nepállal összekötő kereskedelmi útvonal mentén fekszik.

¹⁰⁸ *Gu ru Sūrya Sengge'i rnam thar mdor bsdu nges shes 'dren pa'i shing rta*, lásd NYIMA.

¹⁰⁹ A Dzungár identitást különböző oirát törzsek közössége hozta létre, melyek az utolsó nagy kelet-turkesztáni nomád birodalmat alapították. Elnyerték a Dalai Láma támogatását, és áttértek a buddhista vallásra. Mint frissen megtértek, tűzzel-vassal hirdették a gelukpa iskola tanításait, és irtották a nyingma és bön híveket (Karmay 2013: 320).

¹¹⁰ A Rigzin Gödem alapította kolostort, mely a nyingma hagyomány hatanyakolostora közül az egyik Tibetben, 1632-ben Cangból a Brahma Putra északi partjára, Lhokába helyezték át. Miután a Dzungárok lerombolták, és megölték a kolostor apátját, Rigzin Pema Thrinlét (1641–1717), a kolostor újjáépült, majd az 1960-as években a kínai hadsereg rombolta le, és újjáépítése csak a 2000-es években kezdődött meg.

¹¹¹ Rituálé katonai támadás megállítására (*dmag* jelentése „háború”, „hadsereg”, a *bzlog*-é pedig „visszatartani”, „visszafordítani”).

¹¹² NYIMA 11b.

Nyima Szengge a Kathmandu völgybe is ellátogatott, és felújította a két híres sztúpát, a Dzsarung Khasort (Bya rung kha shor)¹¹³ és a Szvajambhut. Miután visszatért Mangjülbe, Kathmanduban pestis járvány tört ki, és a nepáli király Dzsagaddzsaja Malla (1722–1734)¹¹⁴ őt hívta meg, hogy mágikus rituálékkal megállítsa a járványt. Miután ez sikerült, a király földet adományozott neki Jolmóban, melynek rézlapra vésett földadomány szövege két példányban is fennmaradt.¹¹⁵ A Jangri hegy csúcsa már korábban is népszerű elvonulóhely volt a források szerint, de Nyima Szengge volt az, aki elsőként templomot építtetett itt Rigzin Gödem próféciait követve, és bevezette az Ama Jangri púdzsát és az éves zárandoklatot.¹¹⁶ Ha volt is korábban a Jangri hegyhez kapcsolódó kultusz, nincsenek róla írott forrásaink; a buddhizmus terjedésével azonban ez a valószínűleg korábbi hegykultusz átalakult egyfajta felajánlási rítussá, ahol a hegyistent arra kérik, hogy védelmezze azokat az embereket, akik a buddhista klérus (*mchod gnas*) támogatói (*yon bdag*).¹¹⁷

A tibeti kultúrában gyakori jelenség, hogy bizonyos helyeket olyan lények lakhelyeinek tartanak, akik a buddhizmus ellenségei, mint például a *klu*, *the'u rang*, *btsan*, stb., és ugyanígy sok ellenséges földi erő (*sa sgra*) hegyekhez hasonlítanak, melyeket topográfiai alakjuk miatt azonosítanak velük. Az az elképzelés, hogy e negatív erő megzabolázása érdekében vallásos épületeket kell építeni rájuk a hanyattfekvő démonnő kultuszára emlékeztet, de valószínűleg még korábbi, buddhizmus előtti időkre megy vissza.¹¹⁸

A Nyima Szengge által épített templom az idők során ugyan elpusztult, de a vágy sosem szűnt meg, hogy Guru Rinpócse próféciaját beteljesítve templomot építsenek a Jangrin Jolmóban. A buddhizmus késői, 20. századi fel-lendülésével egy kősztúpát építettek ide, majd 2008-ban felavattak egy nagy, tibeti stílusú sztúpát is Guru Rinpócse és alatta Ama Jangri képmásával, amit 2012-ben kettétört egy villámcsapás, de rövid időn belül újjáépítették. A 2015. április 25-i gorkha földrengés a sztúpát ismét teljesen lerombolta.

¹¹³ A Kathmandu völgy tibeti városrészében, Bódhnáthban álló sztúpa neve. Jolmó lámái nemcsak a sztúpák felújítását támogatták, de a bódhnáthi sztúpa kétszáz éven át Kathmandu királyának megbízásából az ő felügyeletük alatt állt.

¹¹⁴ Kathmandu független királyságának uralkodója a három királyság (Pātan, Bhaktapur, Kathmandu) idején (1482-1769).

¹¹⁵ Ezek szövegét Graham E. Clarke (1980: 15–16) publikálta.

¹¹⁶ M. Ng. közlése 2015. júniusában.

¹¹⁷ Karmay 1996: 70. Karmay szerint az ősi harcos hegykultuszok ily módon alakultak át buddhista rítusokká.

¹¹⁸ Gianotti 2010: 79.

3. Ama Jangrihoz szóló buddhista imák, rituálék ma Jolmóban:

A gazdagság, az anyagi siker, és a hatalom Jolmóban a falusi ember szerint a felhalmozott érdemek eredménye, így a magas vallási státusz természetes velejárójának tekintik. A templomfalvak vezetői valamelyik láma klán tagjai,¹¹⁹ gazdag földbirtokosok, akik számára fontos az érdemszerzés és az ezoterikus szertartások ismerete. Ugyanakkor születésük jogán automatikusan járnak nekik a láma cím a közösségtől, akkor is, ha nem kapnak komolyabb vallási képzést. Ők ülnek a templomban az oltárhoz legközelebb, kissé magasított ülésen, majd mellettük az ajtó felé következnek az egyes családok által delegált *cshöpák* (*chos pa*), vagy olvasó lámák, akik bár tudnak tibetiül olvasni, a családban öröklődő púdzsakönyvben szereplő gyakorlatok és rituálékhoz tartozó magyarázatokon túl általában nem részesülnek más vallási képzésben. A hétköznapi élet körébe és a falu éves ciklusaihoz kapcsolódó szertartásokat mind maguk a falusi lámák végzik.

Amikor valamilyen különleges rituáléra van szükség (pl. egy sztúpa felszentelése), akkor gyakran a Jolmóban élő jógikat hívják segítségül az elvonuló központokból, de van olyan ritka esemény is, amikor Kathmanduból hívnak felszentelt szerzeteseket. Ezt azzal magyarázzák, hogy a falusiaknak, a jógiknak és a szerzeteseknek mind különböző fogadalmaik vannak, és más tanításokba vannak beavatva. Az ilyen eseményeken konfliktusba kerül a helyi elképzelés a vallási érdemek eredményezte gazdagságról, hiszen a helyi jógik és a Kathmanduból érkező szerzetesek is mind a világi hívságoktól visszavonultan élnek. Ezt a konfliktust úgy oldják fel, hogy amennyire lehet, elkerülik egymás mozgásterét.¹²⁰ Nők nem vehetnek részt a templomi rituálékban, ők általában a templommal szemben lévő Mani Lhaxhangban éneklnek az együttérzés mantráját néhány férfi vezetésével, amikor nem kell főzniük a templomban szertartást végzők részére. Mivel a templomi rituálét mindig csak a falu kisszámú vallási elitje végzi, gyakori, hogy jóval az egy, két- vagy többnapos rituálé befejezése előtt a kinnrekedt többség elkezd énekelni a templom előtt, és egymás után sorbaállva táncolni. Jolmóban kizárólag láncántancokat járnak. Bár sok embert megkérdeztem, senki sem ismert olyan többversszakos dalt, mely a hegyistennőhöz szólt volna, de a kissé monoton, elnyújtott hangon énekelt hosszabb dalok között átvezetésként gyakran felhangzik egy énekelt kétsoros ima Ama Jangrihoz, mely így szól:

¹¹⁹ Láma klánok Jolmóban: Nyingma lama, Szermo Láma, Tennyilingpa, Lhalungpa.

¹²⁰ Clarke 1990: 167.

*Gang szum cela suwe Ama Dzsomo Jangri /
Jarla szolwa tabne marla ngerup nangso* ¹²¹

Ó, te háromcsúcsú hegyen élő Ama Dzsomo Jangri
(Bőség-hegy Nővér Anya)
Könyörgünk fel hozzád, záporozd le ránk a tökéletességet.¹²²

Amint már korábban említésre került, Jolmóban a két legrégebb hagyományvonal a Dzsangter, azaz az Északi Kincshagyomány; és a Könchö Cshenden, „A Három Drágaság Testetöltése”. A falvakban ma is ez a két irányzat a meghatározó. Ezenkívül kisebb mértékben a Drukpa Kagyü iskola is jelen van. A 20. század végéig bezárólag az egyetlen kolostort, a Bakhang gonpát, ők építették Jolmó keleti részén, és egy, a kolostortól függetlenül, hagyományosan Drukpa Kagyü vonalat követő falu van: Gangjül.

Hagyományvonal	Tibeti neve	A vonal alapítója	Elterjedése Jolmóban
Északi kincshagyomány	<i>Byang gter</i> , NT	Rigzin Gödem (1337–1409)	17. század
A Három Drágaság Testetöltése	<i>dKon mchog spyi 'dus</i> , ETJ	Dzsacön Nyingpo (1585–1656)	17. század
Drukpa Kagyü	<i>'Brug pa bka' bryud</i> , DK	Sabdrung Ngawang Namgyal (1594–1651)	20. sz.?

A púdzsakönyveket átnézve kiderült, hogy minden vonal szertartásai között szerepel felajánlás Ama Jangrinak, mint helyi védelmezőnek. A két korai felajánlás-szöveg mindkét régi hagyománylánc gyakorlatai között megtalálható. A 6. Shamarpa imája a Jolmó védelmezőkhöz mind a Drukpa Kagyü, mind a Könchö Cshenden rituálék része. Ez érthető, hiszen Dzsacön Nyingpó vonala Kanying vonal (azaz a kagyü és a nyingma iskola tanításait is magába foglalja).

¹²¹ Bár csak fesztiválon hallottam ezt a jolmó dalt, viszonylag egyszerű átírni tibetire: *gangs gsum rtse la bzhugs pa'i A ma jo mo g.yang ri / yar la gsol ba gtab nas mar la dngos grub ngang shog /*.

¹²² T. *dngos grub*. Jelentése “tökéletesség”, melyet két értelemben használnak a szövegek: egyrészt utalhat mágikus képességekre, ún. sziddhik megszerzésére (például repülés képessége, falon átjárás, stb), másrészt vonatkozhat a teljes tökéletesség, azaz a megvilágosodás elérésére.

Imaszöveg	Hagyományvonal
NGACHANG “Felajánlás-felhő Mencün Jangrimának”	NT, ETJ
TERDAG “Felajánlás Jolmó kincsmestereinek”	NT, ETJ
SHAMAR 6. Samarpa, Csökji Wangcsug: “Felajánlás Jolmó helyi védelmezőinek”	ETJ, DK
TSECHUR Löpön Ceksu Rinpocse: “Felajánlás-felhő Dzsomo Jangrimának”	DK
CHATRALR Cshatral Rinpocse: “Felajánlás-felhő Dzsomo Jangri Cshugmónak”	ETJ

4. Ama Jangri zarándoklat:

Eddig két alkalommal sikerült végigkövetnem az éves zarándoklatot a Jangri hegyre, 2012-ben és 2013-ban. Mindkét alkalommal még napfelkelte előtt, sötétben indultunk virágzó rhododendron fák között Tarkeghyang faluból 2800 méterről, a hegycsúcson azonban, mely 4–5 óra gyaloglás folyamatosan felfelé majdnem 3800 méteren, mindig hó és rendkívül változékony idő fogadott bennünket, mely néhány óra leforgása alatt a ragyogó napsütéstől a dörgés-villámlással közeledő jégesőig, a csontig ható szélről a hóviharig minden arcát megmutatta. Az Ama Jangri ünnepség előkészületei néhány nappal a zarándoklat előtt kezdődnek a faluban, az emberek rakszit¹²³ főznek, a helyi lámák *tormákat* készítenek, és a zarándoklat előtti napon megkezdődik a háromnapos rituálé a tarkeghjangi templomban, melyet 1971-ben maga Dudzsom Rinpócse avatott fel újjáépítése után.¹²⁴ A hegytetőn, a sztúpa előtt, melyet fölül Guru Rinpócse, alatta pedig Ama Jangri képe díszít, általában hat-nyolc helyi láma végzi a rituálét. Először Mata Láma, a tennyilingpa klán egyik prominens tagja a sztúpa négy oldalán megfújja gyalingjét, egy társa pedig a kagylókürtöt, meghíva ezzel Ama Jangrit az ünnepségre. A szertartás a mindennapokban használt Dzsangter púdzsakönyvet követi, első része a füstfelajánlás (*bsang*), aztán italfelajánlás (*gser skyem*), melynek során whiskey-t és campát szórnak a levegőbe felajánlásként, és a környező falvakból

¹²³ Rizsből vagy kölesből desztillált alkoholos ital.

¹²⁴ A 2015-ös földrengésben ez az épület is elpusztult.

odasereglett ünneplőknek is rakszit és Tangot¹²⁵ osztogatnak. Aztán folytatódik a púdzsaszeveg recitálása, majd az ételfelajánlás (*tshogs*) következik. A falusiak egy része már a szertartás közben elkezd az éneklést és a táncot a sztúpa háta mögött, de az étel-felajánláskor mindenki előrejön, és kiosztják a megszentelt felajánlást egyzacskókba csomagolt kekszek formájában. Ezután az emberek letelepednek a földre, és ebédelni kezdenek, míg a lámák folytatják a rituálét a mandalafelajánlással, és záróaktusként háromszor énekelve körbejárják a sztúpát (5. kép). Aztán a szertartás végével a sztúpa előtt is megkezdődik a közös tánc és éneklés. Délután egy óra körül a vidám tömeg elkezd lefelé haladni a meredek jeges hegyoldalon, majd félúton egy tisztáson ismét megáll mindenki, letelepednek beszélgetni és újabb tánc-ének következik. Mire sötétedéskor visszaérnek a zarándokok a faluba, ott még tart a szertartás a templomban, és csak másnap délben ér véget.



5. kép: Ama Jangri cecshu 2013-ban.

Fotó: Gelle Zsóka

¹²⁵ A Tang, a ma már retrónak számító Limo, azaz gyümölcsízű pezsgőpor Indiában, Nepálban népszerű változata (eredetileg Amerikából származik).

Bár a helyi lámák által végzett Dzsangter rituálé nem szentel különösebb figyelmet a hegyistennőnek, a falusi zarándokok többsége mégis azért megy a hegytetőre, hogy kadakot és imazászlókat ajánljon fel Ama Jangrinak, biztosítva ezzel Ama Jangri segítségét a következő évre, és nem nagyon foglalkozik a púdszával. A zarándokok, az egyszerű emberek számára ő a védelmező istenanya, aki biztosítja jólétüket, gondoskodik róluk, védelmezi Jolmó földjét.

5. Összegzés

A környező himalájai területekhez képest is elég kisszámú a Jolmóról szóló másodlagos irodalom. Ezek közül fontos megemlíteni Graham Clarke munkáit. Ő a 70-es években kutatott itt, a templomfalvak társadalmi felépítését és működését vizsgálta. Kutatómunkájának talán legértékesebb eredménye, hogy számos régi földadomány dokumentumát megtalálta és publikálta. Franz-Karl Ehrhard a 90-es évektől kezdve számos kiváló cikket írt, melyek mérföldkövet jelentettek a terület buddhista történetének megismerésében. A jolmó hegykultusz bemutatására ez a tanulmány az első kísérlet, így remélhetjük, hogy a jövőben további források felbukkanásával az itt felvázolt kép tovább változik, színesedik.

Ama Jangri kultusza a *jüllha* (*yul lha*) és a *néri* (*gnas ri*) típusú hegykultuszok keveréke,¹²⁶ de mint más hasonló kultuszok esetében¹²⁷ is, e kombináció újkeletű. Jelen esetben eredetileg minden bizonnyal egy *jüllha* típusú hegykultuszról volt szó; Ama Jangri volt a terület jüllhája, helyi istensége, és a hegyet az ő lakhelyeként vagy megtstesüléseként tisztelték. A buddhizmus elterjedésével a hegyből *terne* (*gter gnas*) lett, azaz olyan "kincshely", melyről azt tartják, hogy Guru Rinpócse kincseket rejtett el, buddhista tanításokat szöveg, tárgy vagy más szimbólikus formában, és a hegyisten lett a *terdag* vagy *terszung* (*gter bdag* vagy *gter srung*), a "kincsek őre és védelmezője"¹²⁸, akit Guru Rinpócse térített meg és kötelezett a kincsek őrzésére.

Ezáltal a hegy buddhista szenpontból is szent hellyé vált, mely odavonzotta sokszor távoli helyekről is a jógikat meditálni és hozzájárult zarándokhelylyé válásához. A vizsgált szövegek alapján arra következtethetünk, hogy bár a 16. századtól kezdve előfordul, hogy a Jangri hegy tetején meditál egy-egy jógik, csak a 18. századtól lett szélesebb körben ismert a buddhista mesterek

¹²⁶ A *yul lha* és *gnas ri* típusú hegykultuszok részletes leírását lásd Huber 2009: 23–25.

¹²⁷ Lásd például Amnye Macshen Amdóban és a Murdo hegy Gyalrongban (Karmay 1996: 60, Karmay 1995: 13).

¹²⁸ Például TERDAG.

számára Ama Jangri kultusza. Rigzin Gödem (1337–1409) nem is említi, csak a három Jolmóban élő férfi hegyistent (Dordzse Lekpa, Dzsowo Cshati, Genyen Leru). Cangnyön Héruka (1452–1507) ugyan említi egy női védelmezőt, de nem nevezi meg. A 6. Shamarpa Csökji Wangshug (1584–1630) útikönyvében nem említi, pedig ott áll a Jangri hegy tetején, és bár ír egy imát a helyi istenségekhez a helyiek számára, ebben is a négy védelmező közül utolsóként szerepelteti. Ngacshang Sákja Zangpónak (15–16. sz. fordulója) megjelenik Jolmó védőistennője, és neki tulajdonítják az első fennmaradt Ama Jangri imát, és a Jangri hegy oldalán építi fel kolostorát, a Ciri Gonpát, de a szöveget Thrinle Dudzsom (1726–1789) lejegyzésében ismerjük csak. Tehát úgy tűnik, hogy a legkorábbi rendelkezésünkre álló szöveg, mely egy lokális hegykultusz buddhizálását leírja, Terbön Nyima Szengge (1687–1738) életrajza. Ebből úgy tűnik, hogy Nyima Szengge már vándorló jógiként megismerkedett Ama Jangri kultuszával, és amikor a kathmandui király földet ajánlott neki, úgy döntött, hogy Jolmóban telepedik le. Ő épített a hegycsúcsra először templomot; majd alapított falut a hegy lábánál. Életrajzából kiderül, hogy mindent megtett azért, hogy Rigzin Gödem próféciáit beteljesítve buddhista tiszta földdé alakítsa Jolmót. Mindemellett ő vezette be a zarándoklatot és az éves buddhista fesztivált Ama Jangri tiszteletére.

A buddhista szövegek gyakran hívják ezután Ama Jangrit fogadalmas istenségnek, Guru Rinpócse által megtérített védelmezőnek, de a helyi emberek zarándoklat alatti viselkedése és a helyi lámák ragaszkodása ahhoz az elképzeléshez, hogy egy kezdetlen idők óta létező istennőről van szó, akit nem kell megtéríteni, mind azt mutatja, hogy a Jolmóban élők bár szívesen fogadják a buddhizmus által szakralizált környezet vízióját, nem mondanak le ősi isteneikről, buddhizmus előtti kultúrájukról. A *smant* – azt az ősi istenség-csoportot, melyhez Ama Jangri tartozik – már a 9. században ismerték a tibeti kultúrkörben, és olyan ősi temetkezési szövegekben említik a *g.yang* és a *yul lha* fogalmakkal együtt, melyet bön és *gshen* papok vezettek.¹²⁹

2015. áprilisában és májusában két hatalmas földrengés porig rombolta Jolmó templomait és falvait. Számtalan érték mellett sok buddhista szöveg is megsemmisült. A Jangri hegy csúcsán álló sztúpa is ledőlt. De amikor 2015. nyarán Jolmóba mentem a földrengés után, és az újjáépítés lehetőségeiről beszélgettem különböző falvak vezetőivel, meglepve tapasztaltam, hogy mindenkinek az a vágya, hogy mindenekelőtt templomot építsen. Kérdésemre az egyik falufőnök csak annyit mondott: „Ha áldás van, minden van.”

¹²⁹ Mayer 2012. A temetkezési szöveg: IOL Tib N 255.

Bibliográfia

Elsődleges források

- CHATRALR Cshatral Rinpócse (1913–2015). *sBas yul yol mo gangs ra'i gnas srung jo mo g.yang ri phyug mo'i gsol mchod phrin las 'dod dgu'i dpal ster.* fs. 4. Kézirat.
- JATSHÖN *dKon chog spyi 'dus* púdzsakönyv. Modern fanyomat.
- KATHANG Orgyen Lingpa (1323–1360). *bKa' thang sde lnga.* Beijing: Mi rigs dpe skrun khang. 1986-os kiadás.
- MK Melamcshi Karcszag. *dKar chags mthong pas 'dzum shor.* Fs. 10. Kézirat.
- NGACHANG Ngacshang Sákja Zangpo (15–16. sz.). *sBas yul padma tshal gyi gnas bsrung sman btsun dbyangs ri ma'i mchod 'phrin.* fs. 17. *dbu can.* Fanyomat. Ciri Gonpa.
- NGAWANG Ngawang Damcsö Gyalcen (20. századi drukpa kagyü tulku, aki Jolmóban, a Bakhang kolostorban élt). *bKa' srung chen mo sprul pa'i jo mo g.yang rig sol mchod 'phrin las myur 'grub ma.* NGMPP Reel no.: E2842/2
- NYIMA Thrinley Dudjom (1726–1789). *Gu ru Sūrya Sengge'i rnam thar mdor bsdus nges shes 'dren pa'i shing rta zhes bya ba bzhus so.* fs.36. *dbu can.* Fanyomat.
- PADMA Orgyen Lingpa (1323–1360): *O rgyan gu ru Padma 'byung gnas kyi skyes rabs rnam par thar pa rgyas par bkod pa padma bka' thang yig.* fs. 258, ps. 515. Fanyomat.
- RG Rigzin Gödem (1337–1408). *Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ongs lung bstan.* 1983. fs. 598. *dbu med.* Gangtok: Sherab Gyaltzen és Lama Dawa.
- RG1 *sPyi'i them byang.* In: *Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ongs lung bstan.*
- RG2 *sBas padma tshal gyi lam yig/ gter ston lha btsun gyi phyag ris las bshus pa.* In: *Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ongs lung bstan.*
- RG3 *Yol mo gangs kyi ra ba'i lung byang snying gi tikka.* In: *Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ongs lung bstan.*
- RG4 *Yol mo'i gangs kyi ra ba'i gnad yig bzhus so.* In: *Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ongs lung bstan.*

SHAMAR1 6. Samarpa Csökji Wangcsug (1584–1630): *Bal yul du bgrod pa'i lam yig nor bu spel ma'i phreng ba.*

SHAMAR2 uő: *sBas yul yol mo gangs ri'i gnas srung gsol mchod.*

TERDAG *gNas chen yol mo gangs ra'i gter bdag mchod pa bzhugs sho.* fs. 15. *dbu can.* NGMPP Reel no: L281/6.

TSECHUR Löpön Cecshu Rinpócse (1918–2003). *bKa' srung chen mo sprul pa'i jo mo g.yang ri ma'i gsol mchod 'phrin las myur 'grub ma.* ps. 20.

Másodlagos szakirodalom

Beer, Robert 1991. *The Encyclopedia of Tibetan Symbols and Motifs.* Boston: Shambhala.

Bellezza, John Vincent 2005. *Spirit-Mediums, Sacred Mountains and Related Bon Textual Traditions in Upper Tibet. Calling Down the Gods.* Leiden: Brill.

Berounský, Daniel 2014. „Tibetan Myths on ‘good fortune’ (*phya*) and ‘well-being’ (*g.yang*).” *Mongolo-Tibetica Pragensia* 7/2 [*Indigenous Elements in Tibetan Religions*]: 55–77.

Chang, Garma C. C. 1999. *The Hundred Thousand Songs of Milarepa.* Boston: Shambhala.

Clarke, Graham 1980. „A Helambu History.” *Journal of the Nepal Research Centre (Humanities)* 4: 1–38.

Clarke, Graham 1990. „Ideas of Merit (*Bsod-nams*), Virtue (*Dge-ba*), Blessing (*Byin-rlabs*) and Material Prosperity (*Rten-'brel*) in Highlands Nepal.” *Journal of the Anthropological Society of Oxford* 21.2: 165–184.

Da Col, Giovanni 2012. „The Poisoner and the Parasite: Cosmoeconomics, Fear, and Hospitality Among Dechen Tibetans.” *Journal of the Royal Anthropological Institute* 18/s1: 175–195.

Diemberger, Hilde 1994. „Mountain-deities, ancestral bones and sacred weapons. Sacred Territory and Communal Identity in Eastern Nepal and Southern Tibet.” In: Per Kvaerne (ed.) *Tibetan Studies: Proceedings of the 6th Seminar of the International Association for Tibetan Studies. Vol I.* Oslo: The Institute of Comparative Research in Human Culture, 144–153.

Diemberger, Hilde 1997. „Beyul Khenbalung, the Hidden Valley of the Artemisia.” In: A. W. Macdonald (ed.) *Mandala and Landscape. (Emerging Perceptions in Buddhist Studies, no. 6.)* New Delhi: D. K. Printworld, 287–334.

Dudjom Rinpoche 1991. *The Nyingma School of Tibetan Buddhism. Its Fundamentals and History.* 2 vols. Trans. and eds. Gyurme Dorje and Matthew Kapstein. Boston: Wisdom Publications.

- Ehrhard, Franz-Karl 1997. „‘The Lands are like a Wiped Golden Basin’: The 6th Shamarpa’s Journey to Nepal and his Travelogue (1629/30).” In: Samten G. Karmay – Philippe Sagant (eds.) *Les habitants du toit du monde: Études recueillies en hommage à Alexander W. Macdonald*. (Recherches sur le Haute Asie, 12) Nanterre: Societe d’Ethnologie, 126–132.
- Ehrhard, Franz-Karl 2007. „A Forgotten Incarnation Lineage: The Yol-mo-ba Sprul-skus (16th to 18th Centuries).” In: Ramon N. Prats – Ellis G. Smith (eds.) *The Pandita and the Siddha: Tibetan Studies in Honour of E. Gene Smith*. Dharamsala: Amnye Machen Institute, 25–49.
- Gelle Zsóka 2015a. „Gter ma a hanyatlás koráról. Szerzőség és hitelesség kérdése egy tibeti szöveg kapcsán.” In: Kakas Beáta – Szilágyi Zsolt (szerk.) *Kéklő hegyek alatt lótuszok tava – Tanulmányok Bethlenfalvy Géza tiszteletére*. Budapest: L’Harmattan, 241–253.
- Gelle Zsóka 2015b. „Jolmó maṅḍala – Horváth Z. Zoltán emlékére.” *Keréknyomok* 9: 133–144.
- Gianotti, Carla 2010. „The *Srin mo* Demoness and Her Submission to the Buddhist Tibetan Dharma – Some Different Modes of Her Transformation.” In: Giacomella Orofino – Silvio Vita (eds.) *Buddhist Asia 2. Papers from the Second Conference of Buddhist Studies Held in Naples in June 2004*. Kyoto: Italian School of East Asian Studies, 69–97.
- Gurung, Kalsang Norbu 2011. *The Emergence of a Myth: In Search of the Origins of the Life Story of Senrab Miwo, the Founder of Bon*. (PhD thesis. Leiden University. Online elérhetőség: <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/17677/>, utoljára megtekintve: 2016.05.28.)
- Hazod, Guntram 2014. „From the ‘Good Tradition’ to Religion on Some Basic Aspects of Religious Conversion in Early Medieval Tibet and the Comparative Central Eurasian Context.” *History and Anthropology (Special Issue: Visions of Community)* 26.1: 36–54.
- Huber, Toni 2009. *The Cult of the Pure Crystal Mountain. Popular Pilgrimage and Visionary Landscape in Southeast Tibet*. Delhi: Oxford University Press. [1st ed. 1999]
- Karmay, Samten G. 1995. „The Cult of Mount Murdo in Gyalrong.” *Kailash* 18.1–2: 1–16. (Online elérhetőség: http://www.thlib.org/static/reprints/kailash/kailash_18_0102_01.pdf; utolsó letöltés: 2016.05.28.)
- Karmay, Samten G. 1996. „The Tibetan Cult of Mountain Deities and Its Political Significance.” In: Anne-Marie Blondeau – Ernst Steinkellner (eds.) *Reflections on the Mountain. Essays on the History and Social Meaning of the Mountain Cult in Tibet and the Himalaya*. Wien: Verlag der ÖAW, 59–76.

- Karmay, Samten G. 2013. „Bön in Central and East Tibet.” In: Gray Tuttle & Kurtis R. Schaeffer (eds.) *Tibetan History Reader*. New York: Columbia University Press, 314–332.
- Khenpo Nyima Dondrup 2010. *Guide to the Hidden Land of the Yolmo Enclosure and its History*. Kathmandu: Vajra Publications.
- Lamminger, Navina 2013. *Der Sechste Zhva dmar pa Chos kyī dbang phyug (1584–1630) und sein Reisebericht aus den Jahren 1629/1630: Studie, Edition und Übersetzung*. (PhD Dissertation, LMU, München).
- Lhalungpa, Lobsang P. 1982. *The Life of Milarepa*. Boulder: Prajñā Press.
- Mathes, Klaus-Dieter 2013. „Clouds of Offerings to Lady g.Yang ri – A Protector Practice by the First Yol mo sprul sku Shaakya bzang po (15th/16th Cent.)” In: Franz-Karl Ehrhard – Petra Mauer (eds.) *Nepalica-Tibetica. Festgabe for Christoph Cüppers*. Band 2. Andiastr: International Institute for Tibetan and Buddhist Studies.
- Mayer, Robert 2012. *The Great Khu tsha zla ‘od*. (Blog bejegyzés 2012. április 27-én: <http://blogs.orient.ox.ac.uk/kila/2012/04/27/the-great-khu-tsha-zla-od/>)
- Namkhai Norbu 1995. *Drung, Deu and Bön. Narrations, Symbolic Languages and the Bön Tradition in Ancient Tibet*. Dharamsala: Library of Tibetan Works and Archives.
- Nebesky-Wojkowitz, René de 1975. *Oracles and Demons of Tibet. The Cult and Iconography of the Tibetan Protective Deities*. Graz: Akademische Druck und Verlagsanstalt.
- Quintman, Andrew 2008. „Toward a Geographic Biography: Mi la ras pa in the Tibetan Landscape.” *Numen* 55: 363–410.
- Quintman, Andrew 2010. *The Life of Milarepa*. New York: Penguin Classics.
- Quintman, Andrew 2014. „Redacting Sacred Landscape in Nepal: The Vicissitudes of Yolmo’s Tiber Cave Lion Fortress.” In: Benjamin Bogin and Andrew Quintman (eds.) *Himalayan Passages: Tibetan and Newar Studies in Honor of Hubert Decleer*. Somerville: Wisdom, 69–95.
- Ramble, Charles 2013. „The Deer as a Structuring Principle in Certain Bonpo Rituals. A Comparison of Three Texts for Summoning Good Fortune (g.yang).” Online elérhetőség: <https://www.academia.edu/5910588/>
- Zorin, A. V. 2014. „Lines of Development of the Tibetan Editions of Gzungs bsdus Collection First Printed in the Rtag brtan Monastery Founded by Taranatha.” *Vestnik RUDN (Philosophy Series)* 1: 40–52.